

Dokuz Eylül Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Dergisi

2013/1, Sayı 37, ss. 119-152

KUR'ÂN'DA MUARREB/ARAPÇALAŞMIŞ KELİMELERİN İLGİLİ TOPLUMLAR BAĞLAMINDA TAHLİLİ

Ferruh KAHRAMAN*

ÖZET

İlâhî bir hitap olan Kur'ân, Arap dili ile nâzil olmuştur. Her dilde olduğu gibi Arapça'nın da değişik lehçeleri vardır. Kur'ân'a hakim olan lehçe Kureyş lehçesidir. Bununla birlikte diğer lehçeler de tamamen göz ardı edilmediği gibi Kur'ân'da Arapça dışındaki dillerden iktibas edilen kelimelerin olduğuna dair rivâyetler vardır. Kur'ân'da Arapça olmadığı ifade edilen bazı lafızların kökeni ve bunların kültürle ilişkisi bu makalenin konusunu teşkil etmektedir. Makalede Kur'ân'da yabancı dilden kelimelerin olup olmadığı hakkındaki tartışmalara kısaca yer verildikten sonra âyetlerden getirilen örneklerle garibu'l-Kur'ân'ın nisbet edildikleri toplumlarla ilişkisi ele alınmıştır. Netice olarak söz konusu lafızların, nispet edildikleri milletin bazı kültürel veya toplumsal özelliklerini anlatırken kullanıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, garib, kültür, dil, Arapça.

ANALYSIS OF ARABIZED WORDS IN THE QURAN REGARDING OTHER COMMUNITIES

ABSTRACT

The Qur'an, a divine call, revealed by arabic language. There are different dialects of Arabic as well as in every language. The dominant dialect in the Qur'an is the dialect of Quraish. However, other dialects in Qur'an are not completely ignored and there are rumors about the words in Qur'an are quoted in languages other than Arabic. The origin of some words which not arabic as the root and their relation with the culture is the subject of this article. In article, firstly will be included in the definition of garib al quran an its historical process and discussions about whether or not the foreign language words in the Qur'an, then, will be discussed relationship between garib al quran and anthropology by examples of verses in quran. As a result, it is understood that the words mentioned are or used describing language and society which the words are in defiance of these or these words that nations belong to them connected some their cultural characteristics.

Keywords: Qur'an, Garib (hard to be understood), culture, language, Arabic.

* Yard. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, ferruh.kahraman@deu.edu.tr

Giriş

Bir dilde değişik lehçelerin bulunması gayet normaldir. Bunlar genelde ton, ses ve harf bakımından birbirinden farklılık gösterir. Dildeki bu varyasyonlar yaklaşık olarak dünyanın bütün dillerde görülmektedir. Hemen hemen her dilde olduğu gibi Arapça'nın da farklı lehçeleri vardır. Kureyş lehçesi, Arap kabileleri arasında özel bir konuma sahip olup; diğer lehçeler arasında bir üstünlüğe sahiptir. Bunda Kureyşilerin Araplar arasındaki konumu, (Hz. İbrahim-Hz. İsmail nesli), Ka'beyi imarı, hacılara hizmet sunmaları bir hayli etkindir. Kur'ân-ı Kerim'in de Kureyş lehçesinde nâzil olması mezkûr lehçeyi daha da ön plana çıkartmıştır.

Kur'ân-ı Kerim, ekseriyetle Kureyş lehçesinde nâzil olsa da el-ahrufu's-seb'a/yedi harf denilen onun değişik okuyuşlarına müsaade edilmiştir. Ancak bu yedi harften ne kastedildiği konusunda tefsîr kaynaklarında çok sayıda farklı görüş bulunmaktadır. İbn Abbâs'tan (r.a) rivâyet edilen bir hadiste; Hz. Peygamber, (s.a.s) "Cibrîl bana Kur'ân'ı bir harf üzere okuttu. Artırması için istirhamda bulundum, bu konuda ısrarlı olunca her seferinde artırdı ve bu iş yedi harfe ulaşıncaya kadar devam etti" buyurmuştur.¹ Yedi harften kastedilen Arap lehçeleri ise, bir problem yoktur. Nitekim bunlar, öz itibariyle Arapça sayılır. Ancak problem, bunların Arap lehçeleri değil de diğer lisanlar olduğu noktasındaki görüşlerdir.² Bu, en zayıf kabul edilen yaklaşım tarzını oluşturur. Bu makalede bu konulara girilmeksizin sadece garîbü'l-Kur'ân'a dair telif edilmiş müstakil eserlerde geçen, aslı Arapça olmadığı söylenen bazı lafızlar ve bunların kendi kültürleriyle ilişkisi ele alınmaya çalışılmıştır. Bazı lafızlar da var ki bunların menşei birkaç dile birden atfedilmektedir.³ Makalede Ebû Hâtim er-Râzî'nin (ö. 327/938) *Zîne'si*, Cevâlikî'nin (ö. 540/1145) *el-Muarreb fi kelâmi'l-Arabî*, Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *İtkân*'i başta olmak üzere bu konu üzerine yazılmış bazı temel eserler dikkate alınarak,⁴ bazı tercihlerde bulunulmuş ve bu eserlere göre değerlendirme yapılmıştır.

Garîbü'l Kur'ân

Arapça "garâbet" kökünden türemiş olan "garîb" sözcüğü, lügatte; vatanından uzakta bulunan, kendi cinsi arasında diğerlerinden farklı olan ve

¹ Buhârî, Ebû Abdillâh, *Sahîbu'l-Buhârî*, "Fedâilü'l-Kur'ân" 5, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ts.

² Cerrahoglu, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2006, s. 96.

³ Karşılaştırma için bkz. Suyûtî, Celâluddîn, *el-İtkân fi ulûmu'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-risâle en-Nâşirün, Beyrut 2011, s. 288- 299; Zeyyân Ahmed el-Hac, "Kur'ân-ı Kerim'de Arapça Oldukları Tartışmalı Kelimeler", (çev. Ahmet Bostancı), *SAÜ İlah. Fak. Dergisi*, Sakarya 2000, sayı 2, s. 185-201.

⁴ Bu temel eserler için bkz. Bulut, Ali, "Kur'ân Filolojisiyle İlgili Üç İlim Dalı ve Bu Dallarda Eser Veren Müellifler", *OMÜ İlah. Fak. Dergisi*, Samsun 2001, sayı, 12-13, s. 301-408.

mânâsı kapalı olan anlamlarına gelmektedir.⁵ İstilahta ise “az kullanılması sebebiyle anlamı lügatlere müracaat edilmeden anlaşılamayan kelimelerdir”.⁶ Arapça’da, Kureyş lehçesi dışında kullanılan ve diğer dillerden Arapçalaşmış veya sair dillerle Arapça’da müşterek kullanılan bazı kelimeler garîb olarak adlandırılmaktadır. Gerek Arapça asıllı, gerekse muarreb olsun garîb olarak addedilen kelimeler o günkü toplumun yabancı olduğu kelimelerdir. Bundan dolayı mezkûr kelimeleri inceleyen bir ilim dalı teşekkül etmeye başlamış ve anlamı yaygın olmayan kelimeleri ele alan bu ilim dalına garîbü’l-Kur’ân denilmiştir.⁷

Sözde garîblik üç türdür. Birincisi, kelimenin mânâ itibarıyla kapalı ve anlaşılmasının zor olması; ikincisi, bir lehçede kullanılan bir kelimenin diğer bir lehçede kullanılmaması; üçüncüsü ise bir kelimenin diğer dillerden Arapça’ya girerek arapçalaşmış/muarreb olmasıdır. Mesela; levha, kitap ve divit, anlamına gelen الرَّقِيم “er-rakîm”⁸ Rumca’dan; deniz anlamına gelen الْيَمِّ “yemm”⁹ Kıbtice’den; kızgın yağ anlamına gelen الْمُهْل “el-mühl”¹⁰ Berberice’den Arapça’ya girmiş birer muarreb kelimelerdir.¹¹ Kur’ân’ın nüzûlü esnasında Araplar tarafından kullanılan bu kelimeler aynen Kur’ân’da da kullanılmıştır.¹²

Hız. Peygamber, çeşitli Arap kabileleriyle görüşmüş, konuşmuş, onlarla anlaşmış, onların lehçelerini öğrenmiş ve kullanmıştır. Sahâbe de bilmedikleri şeyleri ona sorup öğrenmişlerdir. Dolayısıyla Kur’ân’da Kureyş lehçesi dışından diğer lehçelerden kelimelerin bulunması belli ölçüde normal karşılanmış fakat yabancı asıllı bazı kelimelerin Kur’ân’da kullanıldığının söylenmesi ihtilâflara yol açmıştır. Meselâ İmam Şafî (ö. 204/819), Ebû Ubeyde (ö. 210/825), İmam Taberî (ö. 310/923) ve Bakillânî (ö.430/1013) gibi ulemâ Kur’ân’da yabancı asıllı kelimeleri kabul etmeyenler arasındadır. Ebû Meysere (ö. 63/683), İbn

⁵ Tehânevî, Muhammed Ali el-Fârûkî, *Keşşâfii istilabâti’l-fünûn*, İstanbul 1984, s. 1086-1087.

⁶ Elmalı, Hüseyin-Arslan, Şükrü, “Garîb”, *DİA*, İsam Yay., İstanbul 1996, XIII, 374.

⁷ Cerrahoğlu, İsmail, “Garîbü’l-Kur’ân”, *DİA*, İsam Yay., XIII, 379.

⁸ Kehf 18/9. Ebû Ubeyde, Ma’mer b. Müsennâ, *Mecâzî’l-Kur’ân*, Mektebetü’l-hancı/Dâru’l-fıkr, ys, 1970, s.227; İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi’l-Kur’ân*, (thk. Seyyid Ahmed Sakar), Dâru’l-ihyâi’l-kütübi’l-Arabiyye, Kahire 1958, s. 394; İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi’l-Kur’ân*, s. 263; İsfehânî, Ragıp, *Müfredât*, s. 201; Feyrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya’kub, *el-Kâmûsu’l-muhît*, Müessesetü’r-risâle, Beyrut 1987, s. 1440.

⁹ A’râf 7/136. Ebû Ubeyde, *Mecâzî’l-Kur’ân*, s.227; İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi’l-Kur’ân*, (thk. Seyyid Ahmed Sakar), Dâru’l-ihyâi’l-kütübi’l-Arabiyye, Kahire 1958, s. 171; Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, s. 1513.

¹⁰ Meâric 70/8. İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi’l-Kur’ân*, s. 485; İsfehânî, *Müfredât*, s. 476; Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, s. 1368.

¹¹ Demirci, Muhsin, *Tefsîr Usûlî*, İfav Yay., İstanbul 2006, s. 215.

¹² Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlî*, s. 153.

Nâkib (698/1298),¹³ Şevkânî (1250/1834), İbn Atıyye (ö. 546/1151) ve Gazzâlî (ö. 505/1111) gibi âlimler de gerek ticaret gerekse diğer vesilelerle bir dile yabancı kelimelerin girmesini,¹⁴ Kur'ân'da da bu kelimelerin varlığını normal görmektedirler. Bizce tercih edilen görüş de budur. Hatta bu muarreb kelimeler mezkur toplumlarla ilgili hâdiselerde kullanılmıştır.

Hız. Peygamber döneminde Arap dili, fesahat ve belâğatça üstün bir konumda idi. Çok zengin olan Arap dili çeşitli lehçelere sahipti. Kur'ân ağırlıklı olarak Kureyş lehçesiyle nâzil olduğu için, diğer Arap kabileleri de bu lehçeyi kullanmaya ve anlamaya çalışmışlardır. Bu bakımdan Kur'ân Arapları birleştirmede, dil ve edebiyatlarının gelişmesinde çok önemli bir fonksiyon icra etmiştir. O, (s.a.s) vazifesinin bir gereği olarak, sahâbîlerin Kur'ân'dan anlayamadıkları yerleri değişik vesilelerle açıklamıştır. Meselâ sahâbenin önde gelenlerinden Hız. Ömer (r.a) dahi, Abese sûresi {وَمَا كَيْهَةٌ وَأَيُّهَا} “Meyvalar ve çayırklar bitirdik”¹⁵ âyetinde geçen “ebben” عَبَّأْ kelimesinin mânâsını bilmediğini itiraf etmektedir.¹⁶ Bu kelimenin mânâsının bilinmemesi, lafzın garipliğinden ortaya çıkmıştır. Zaten kurak bir iklimin hakim olduğu topraklarda, çayır-çimeni ifade eden kelimelerin yaygın bir şekilde kullanılmaması makul karşılanmalıdır. Bu sebeple bu kelimenin o bölge için garîb olması doğaldır.

Kur'ân'da yabancı asıllı kelime bulunduğuna dair ilk bilgiler İbn Abbâs'a (r.a) dayanmaktadır.¹⁷ Tefsîr ilminde seçkin bir yere sahip olan İbn Abbâs, فَطَّرَ “fatara” yapma ve yaratma,¹⁸ حَنَانٌ “hanân” şefkat ve merhamet,¹⁹ أَوْاهُ “evvâh” kesin bilgi sahibi veya rahîm,²⁰ ve الرَّكِيمُ “er-rakîm” levha, kitap ve divit gibi kelimelerin anlamlarını sonradan öğrendiğini ifade etmektedir.²¹ O, Kur'ân'ın garibleriyle ilgili kelimeleri açıklarken cahilî Arap şiirinden istifade etmiştir.

¹³ Ailesi Belh'li olmakla beraber Kudüs'te dünyaya gelmiş ve hayatının sonuna kadar orada yaşamıştır.

¹⁴ Öztürk, Mustafa, *Kur'ân Dili ve Retoriği*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010, s. 83-89.

¹⁵ Abese 80/31.

¹⁶ Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf*, Dâru ihyâ't-türâsî'l-Arabî, Beyrut 1997, IV, 705; Suyûtî, *İtkân*, s. 239; İbn Aşûr, Muhammed Tahîr, *et-Tabrîr ve't-tenûir*, Dâru't-Tunûsiyye, Tunûs 1984, XXX, 133, 134.

¹⁷ Cerrahoğlu, İsmail, “Tefsîrde Atâ b. Ebî Rabâh ve İbn Abbâs'tan Rivâyet Ettiği Garîbü'l-Kur'ân'ı”, *AÜ. İlah. Fak. Dergisi*, Ankara 1978, cilt 22; s. 17-104; Gümüş, Sadreddin, “Garîbü'l-Kur'ân Tefsîri'nin Doğuşu”, *MÜ. İlah. Fak. Dergisi*, 1987-1988, sayı 5-6, s. 18.

¹⁸ En'âm 6/79. İsfehânî, *Müfredât*, s. 382.

¹⁹ Meryem 19/13. İsfehânî, *Müfredât*, s. 133.

²⁰ Tevbe 9/114. İsfehânî, *Müfredât*, s. 33.

²¹ Suyûtî, *İtkân*, s. 239; Cerrahoğlu, “Garîbü'l-Kur'ân”, XIII, 380.

Dolayısıyla âyetlerin mânâ ve irablarını tesbit etmek için Arap şiirine başvurmak gibi filolojik faaliyetler çok erken dönemlerde başlamıştır. Zira bu faaliyet, Arap şiirine vukûfiyeti olan İbn Abbâs'a kadar götürülebilir. Ondan sonra bu alanda Nâfi' b. el-Ezrâk (ö. 65/684) gelmektedir.²²

İkinci asrın sonlarına doğru dilciler, Kur'an'ın garîp kelimeleri ve kıyas dışı kalan nahvî meseleleri üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Bu iş için şiir, hikaye ve hadislere başvurmuşlardır. İbn Abbâs'la başlayan te'lîf hareketi, Kasım b. Sellâm (ö. 200/815), Ferrâ (ö. 207/822), Ebû Ubeyde (ö. 210/825), Ahfeş (ö. 221/835), İbn Kuteybe (ö. 276/889), Zeccâc (ö. 311/923) ve Rağîb el-İsfehânî (ö.502/1108) gibi müellifler tarafından devam ettirilmiştir. Bu eserler, Kur'an'da zikredilen yabancı kökenli kelimeleri ve Arap asıllı ancak avamın anlayamayacağı kelimeleri ele almışlardır. Yukarıda ismi zikredilen ulûmu'l-Kur'an müellifleri, Kur'an'da yabancı dilden olduğu söylenen lafızları diğer Arapça kelimelerle bir bütünlük içerisinde değerlendirmişler; İbn Abbâs (r.a), Ebû Hâtim er-Râzî, Cevâlîkî ve Suyûtî'nin yaptığı gibi mezkûr kelimeleri –çok azı hariç- herhangi bir dile atfetmemişlerdir.

Garîbü'l-Kur'an ve Nisbet Edildikleri Toplum İlişkisi

Her dil gibi Arapça da komşu coğrafyanın dilleriyle etkileşim içine girmiştir. Cahiliye döneminden de önce başlayan bu etkileşimde, Hâmî-Sâmî ile Hint-Avrupa dil ailesinden bazı kelimeler Arapçaya girmiştir. Arapça'yla aynı diller grubunun başında Süryanîce, İbrânîce, Habeşçe ve Nebatça; Hint-Avrupa dil grubunun başında ise Farsça ve Rumca gelmektedir.²³ Sâmî dil ailesinden gelen bir dil olması nedeniyle Arapça ile aynı aileden olan Süryanîce, İbrânîce, Habeşçe ve Nebatça arasında ortak kelimelerin kullanılmasından daha doğal bir şey olamaz. Ancak bir kelimenin kökeninin hangi dile ait olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur. Meselâ, *اليم* "yemm" deniz²⁴ kelimesi apaçık bir şekilde Arapça olarak kullanıldığı vaki iken kökeni İbrânîce, Süryanîce ve Kıptîce'de aranabilir.²⁵ Çünkü Arapça'da deniz anlamında en çok tercih edilen kelime *بحر*/bahr iken, Kıptîlerle ilgili hadiselerin anlatıldığı kıssalarda *اليم* /yemm kelimesi tercih edilmiştir. *بحر* /Bahr daha anlaşılır bir kelime olmasına rağmen *اليم* /yemm'un kullanılması Kur'an'ın dil kültür bağlamındaki icazına birer işaretir. Bu yüzden bu makalede garîb kelimelerin kökeninin ne olduğundan ziyade hangi kültürle ilişkili olarak kullanıldığına bakılacaktır.

²² Cerrahoğlu, "Garîbü'l-Kur'an", XIII, 380.

²³ Semih Ebû Muğulî, *Kur'an'ın Dilleri*, s. 20.

²⁴ A'râf 7/136; İbrânîce ve Süryanîce olduğu da ifade edilmiştir.

²⁵ Bkz. Suyûtî, *İtkân*, s. 298.

A- Sâmi-Hamî Dil Ailesi

Hamî-Sâmi Dil Ailesi, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya yayılmış çeşitli topluluklarca konuşulan pek çok dilden oluşur. Hamî ve Sâmi alt grupları olmak üzere ikiye ayrılır. Hamî-Sâmi dilleri ailesinde sözcük köklerinin birleşimi önemli ve ilgi çekicidir. Kökler düzenli olarak üç ünsüzden oluşur.

1. Sâmi Dil Ailesi

Sâmi dil ailesi, Semitik diller olarak adlandırılan Asya-Afrika menşeli Sâmi-Hamî dil ailesinin ana alt grubunu oluşturmaktadır. Ortadoğu'da yaygın olan antik dillerin çoğunu kapsamaktadır. Bunların arasında Arapça, İbranîce ve Arâmîce en fazla konuşulanlarıdır. Ayrıca günümüze kadar ulaşmasa da Fenikece ve Akadca da Sâmi dil ailesindedir. Arapça, İbranîce, Arâmîce'nin lehçelerinden olan -özellikle de Arâmîce'nin- Süryanîce, Ortadoğu'da kullanılan Sâmi dillerinin en önemlileridir. Sâmi adı Hz. Nûh'un oğlu Sam'dan gelmektedir. Sâmi veya Semitik ifadesi günümüzde daha çok İbrânîleri ve Arapları kapsar.²⁶

Bu dil ailesi, doğu, batı, kuzey-batı, güney-batı olmak üzere değişik gruplara ayrılır. Doğu Sâmi dil grubunu, Irak ve civarında yaşamış olan milletlerden Babil ve Asurlular konuşmuştur. Batı grubunu, Mezopotamya, Arap yarımadası ve Habeşistan'lıların konuştuğu dil oluşturur. Kuzey-batı kolu ise Mezopotamya ve Şam bölgesi halklarının dili yani İbrânîce, Fenikece ve Arâmîce/Süryanîce'dir. Güney-batı dil ailesi ise, Arap yarımadası ve Habeşistan'da konuşulur ve en önemli lehçeleri Arapça ve Habeşçe'dir.²⁷

a- Aslı İbrânîce Kabul Edilen Kelimeler

Afro-Asyatik dillere bağlı, Kuzey Batı Sâmi (Semitik) Dil Grubunun Kenan koluna bağlı olan İbrânîce; altı milyon kişi tarafından konuşulan bir dildir. 22 harfli İbrânî alfabesi ile sağdan sola doğru yazılır. Eski Ahid de denilen Tanah ve üç bin küsur yıl önce Hz. Mûsâ zamanında kaleme alındığı düşünülen Torah Kutsal Kitap, İbrânîce yazılmıştır. Yahudiler bu sebeple İbrânîce'ye Laşon Ha Kodeş (Kutsal dil) de derler. Tarihçiler, Kudüs'ün Babilliler tarafından m.ö. 607 yılında talan edilmesinden sonra, günlük İbrânîce'nin yerine zamanın Lingua Franca'sı olan, Mezopotamya'dan Mısır'a kadar yaygın bir biçimde konuşulan ve yine semitik bir dil olan Arâmîce konuşmaya başlamış, bu dönemden itibaren İbrânîce'nin yerini yavaş yavaş Arâmîce almıştır. Tevrat'ın Arâmîce çevirileri yapılmış (Targum Onkelos); ayrıca Yahudî din adamları, Babil'de ve Kudüs'de Musevî Hukuku'nu oluşturan

²⁶ Kal'acı, Muhammed Ravvas, *Kur'an'ın Seçilmiş Dili*, (çev. Cüneyt Eren-Sait Toprak), Yeni Akademi Yay., İzmir 2009, s. 14.

²⁷ Kal'acı, *Kur'an'ın Seçilmiş Dili*, s. 15.

Talmud'u Arâmîce olarak kaleme almışlardır. İbrânîce, üçüncü yüzyılda Romalılardan bölgeyi ele geçirmesiyle konuşulan bir dil olmaktan çıkmış, ancak zaman içinde zenginleşerek önemli bir yazı dili haline gelmiştir. 19. yüzyıl sonunda İbrânîce, modern İbrânîce olarak tekrar diriltilmiş ve zamanın Yahudilerince Yidiş (Yiddish), Arapça, Rusça gibi dillerin yerine konuşulmaya başlamıştır.²⁸

Birbirine yakın iki coğrafyada konuşulan Arapça ve İbrânîce aynı zamanda kökleri de bir olan dillerdir. Arapçadan İbrânîceye, İbrânîceden Arapçaya kelime geçişlerinin olması ya da kökten itibaren bir kelimeyi ortak kullanmaları doğaldır. Ancak Kur'an'da İbrânîce asıllı kelimelerin varlığı tefsîr ilminde tartışılmıştır. Bu makale açısından önemli olan Kur'an'ın bu kelimeleri hangi zeminde kullanmış olmasıdır.

Kur'an'da köken itibarıyla İbrânîce olduğu söylenen kelimelerin başında فُوم "fûm" sarımsak,²⁹ رَاعِنَا "Râinâ" sövme,³⁰ الأَسْبَاطُ "esbât" kabileler,³¹ رَمَزًا "ramzâ" dudak kıpırdatma,³² رَبَّانِيَّيْنِ "rabbâniyyûn" âlimler ve hikmetli kişiler,³³ دَرَسْتَ "deraste" okudun,³⁴ أَخْلَدَ "ahlede" dayandı, saplandı,³⁵ بَعِيرٍ "baîr" hayvan yükü,³⁶ طُوًى "tuvâ" vadi ismi,³⁷ صَلَوَاتٍ "salâvât" Yahûdi mabetleri,³⁸ الْقُمَّلُ "kummal" başere,³⁹ مَرْقُومٍ "merkûm" yazılmış⁴⁰ kelimeleri gelmektedir.⁴¹ Garîbü'l-Kur'an'a dair yazılmış eserlerde kök itibarıyla İbrânîce'ye nisbet edilen bu lafızlar daha çok Yahûdilerin durumunu anlatan kıssalarda geçmektedir.

²⁸ Bkz. Bergstrasser, Gotthelf, *Sâmi Dilleri Tarihi*, (çev. Hulusi Kılıç-Eyyüp Tannverdi), Anka Yayınları, İstanbul 2006, 57-62.

²⁹ Bakara 2/61.

³⁰ Bakara 2/104; Nisâ 4/46.

³¹ Bakara 2/136.

³² Âl-i İmrân 3/41.

³³ Âl-i İmrân 3/79.

³⁴ En'âm 6/105.

³⁵ A'râf 7/176.

³⁶ Yûsuf 12/65; 72.

³⁷ Tâhâ 20/12; Nâziât 79/16.

³⁸ Hacc 22/40.

³⁹ A'râf 7/133. Süryânîce olduğu da ifade edilmiştir.

⁴⁰ Mutaffifîn 83/9, 15..

⁴¹ Bkz. Suyûtî, *İtkân*, s. 290-298; Semih Ebû Muğulî, *Kur'an'ın Dilleri*, s. 66.

1. İbrânîce'den Arapça'ya geçtiği söylenen فُوم "fûm" sarımsak⁴² lafzı Bakara sûresinde {يُخْرِجُ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِيهَا وَبَصَلِهَا} "...yerin bitirdiği sebzesinden, kabağından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından çıkarırsın" ⁴³ şeklinde geçmektedir. Âyette geçen diğer kelimelerin kökeni konusunda ihtilâf yoktur. Ancak فُوم "fûm" sarımsak⁴⁴ kelimesinin aslının İbrânîce olduğu söylenmiştir.⁴⁵ Arapçada sarımsak için yaygın olarak kullanılan kelime فُوم/süm'dür.⁴⁶ Mezkûr bitkinin Yahudilerin arzusunu anlatırken bir tane de olsa İbrânîce asıllı bir kelime kullanılması dikkatten uzak tutulmamalıdır.

2. İbrânîce asıllı diğer bir kelime de Yahudilerin Hz. Peygamber'e karşı alaylarını ifade eden رَاعِنَا "râina" sövme kelimesidir. Âyette يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ} "Ey iman edenler! (Siz, onların böylesi kötü etkilerine karşı uyanık olun, mesela) "Râina" demeyin, "Unzurna" deyin ve dinleyip itaat edin. Kâfirler için acı veren bir azap vardır" ⁴⁷ buyurulmaktadır. Müslümanlar, Hz. Peygamber'e "Bizi gözet, himmet et" anlamında رَاعِنَا/râina derlerdi. Aynı kelime İbrânîce'de hakaret ifade etmektedir. Bunu fırsat bilen Yahudiler, ağızlarını eğip bükerek, bu kelime ile Hz. Peygamber'e hitap ederlerdi. Anlaşılacağı üzere bu, iki dilin ortak kelimeleri olduğuna ve aralarındaki lehçe farkına işaret vardır. Diğer yandan bu lafzın İbrânîce olumsuz çağrışımından dolayı Arapça'da kullanımı yasaklanmaktadır.

3. Kur'ân'da İbrânîlerin atalarından olan Hz. Ya'kûb'un nesli, kök itibarıyla İbrânîce olan الأَسْبَاطُ "esbât" kabileler⁴⁸ lafzıyla ifade edilmiştir.⁴⁹ Oysaki bu anlamı Arapçada أجيال ecyâl, نسل nesil, أحفاد ahfad ve قبيلة kabile lafızları karşılamaktadır.⁵⁰ Ancak âyette bu kelimeler yerine {قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ}

⁴² Bakara 2/61. Ferrâ, Ebû Zekerîyya Yahya b. Ziyad, *Meâni'l-Kur'ân*, Hey'etü'l-mısriyyetü'l-amma, Mısır 1980, I, 41.

⁴³ Bakara 2/61.

⁴⁴ Bakara 2/61.

⁴⁵ Suyûtî, *İtkân*, s. 296.

⁴⁶ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, I, 41; Suyûtî, *İtkân*, s. 296.

⁴⁷ Bakara 2/104; Nisâ 4/46. İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkili'l-Kur'ân*, (thk. Sa'd b. Necdî Ömer), Müessesetü'r-risâle nâşirün, Dimeşk 2011, s.271; İsfehânî, *Müfredât*, s. 198; İbn Mülakkın, *Tefsîru garibi'l-Kur'ân*, Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1987, s. 63; Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, I, 69.

⁴⁸ Bakara 2/136. İsfehânî, *Müfredât*, s. 222.

⁴⁹ Suyûtî, *İtkân*, s. 291.

⁵⁰ Bkz. İsfehânî, *Müfredât*, s. 222.

إِنَّا وَمَا أَنْزَلْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ { مِنْ رَحْمَةٍ لَّا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ } Kur'an'a, Kezâ İbrâhim'e, İsmâil'e, İshak'a, Yâkub'a ve onun torunlarına indirilene. Ve yine Mûsâ'ya, İsâ'ya, Hülâsa bütün peygamberlere Rab'leri tarafından verilen kitaplara iman ettik. Onlar arasında asla bir ayırım yapmayız" 51 şeklinde "esbât" tercih edilmiştir. Ayrıca Yûsuf sûresi {وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ زُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَذِهِ بِضَاعَتُنَا زُدَّتْ إِلَيْنَا وَبِئْرُ أَهْلِنَا نَحْفَظُ أَخَانَنَا وَنَزِدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلُ يَسِيرٍ } "Yüklerini açınca da, zahîre bedellerinin yükleri içine geri konulduğunu gördüler ve: "Baba, baba!" dediler, "daha ne istiyorsunuz, işte verdiğimiz zahîre bedellerimiz de bize geri verilmiş! Gidelim, yine evimize erzak getiririz, kardeşimizi de koruruz, hem bir deve yükü de fazla alırız. Çünkü bu sefer aldığımız, az bir ölçektir (ihtiyacımıza yetmez)" âyetinde geçen بَعِيرٌ "baîr" hayvan yükü⁵² lafzı da İbrânî asıllıdır. Hz. Ya'kub'un öz oğulları gibi onların erzak yükü de İbrânî asıllı bir kelime ile ifade edilmiştir. Hz. Yûsuf ve kavmi İbrânîlerin atalarıdır.

4. Yine bir peygamber olan Hz. Zekeriyâ'nın Allah'tan oğlu olacağına dair bir bilgi istediğinde ona üç gün sadece işaretleme ile konuşmasının emredildiği {قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْرًا وَادُّكْرًا بِرَبِّكَ كَثِيرًا } O: "Ya Rabbî, bana oğlum olacağına dair bir âlâmet bildirir misin?" deyince, Allah: "Senin işaretin şudur: "Üç gün müddetle halkla işaretleme dışında konuşmayacaksın. Rabbini çok zikret, sabah akşam onu tesbih ve tenzih et!" buyurdu"⁵³ âyette "işaretleme/dudak kıpırdatma" anlatılırken رَمْرًا "ramzâ"⁵⁴ kelimesi tercih edilmiştir. Bu kelimenin de İbrânîce olduğu ifade edilmiştir.⁵⁵

5. Yüce Allah Ehl-i kitabın önderlerinin olumsuz tavırlarını anlatırken, {مَا كَانَ لِئَسْرَ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ } "Allah'ın kendisine kitap, hüküm, nübüvvet verdiği hiçbir insanın kalkıp da halka: "Allah'ın dışında bana da kul olun" deme yetkisi yoktur. Lâkin o insanlara: "Öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde rabbanî olun" der"⁵⁶ âyetinde âlimler ve hikmetli kişiler⁵⁷ anlamına gelen

51 Bakara 2/136.

52 Yûsuf 12/65; 72. İbn Mülakkın, *Tefsîru garîbi'l-Kur'an*, s. 182.

53 Âl-i İmrân 3/41.

54 Âl-i İmrân 3/41. İsfehânî, *Miüfredât*, s. 203; İbn Mülakkın, *Tefsîru garîbi'l-Kur'an*, s. 94.

55 Suyûtî, *İtkân*, s. 293.

56 Âl-i İmrân 3/79.

رَبَّانِيَّوُن “rabbâniyyûn” kelimesini kullanmıştır. Rabbaniyyûn, İbrânîce fakih, âlim, muallim, eğitimci, ilmi ile âmil olan kimse anlamlarına gelmektedir. Halbu ki âlimler ifadesi için genellikle Kur’ân’da الْعُلَمَاءُ “ulema” kullanılmaktadır.⁵⁸

6. Diğer yandan Ehl-i kitabın âyetleri kabul etmeyip Hz. Peygamber’e onları başka bir yerden öğrendiğini ima ettiğini bildiren âyette {وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ} {وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ} “İşte Biz, âyetleri iyice anlayıp kavramaları için farklı üslûplarla, türlü türlü beyan ederiz. Biliyoruz ki onlar neticede “Sen ders almışsın!” diyeceklerdir. Âyetleri böyle türlü türlü açıklamamız, bilmek isteyen kimselere, Kur’ân’ı iyice beyan etmek içindir⁵⁹ دَرَسَتْ “deraste” okudun⁶⁰ lafzı kullanılmıştır. Dilcilere göre “deraste” kelimesi İbrânî asıllı bir kelimedir.⁶¹

7. Allah katında yüksek bir mevkiye çıkarılan sonra hevasının esiri olup ahiretini kaybeden bir şahıs için A’râf sûresinde, {وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ مَعَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتَرَّكَهُ يُلْهَثْ ذَلِكَ مِثْلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا} {بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ} “Eğer dileseydik, onu o âyetler sayesinde yüksek bir mevkiye çıkarırdık, lâkin o yere saplandı ve hevasının esiri oldu. Onun hali tıpkı köpeğin durumuna benzer: Üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur; kendi haline bıraksan da yine dilini salar solur! İşte bu, tıpkı âyetlerimizi yalan sayan kimselerin misalidir. Sen olayı onlara anlat, olur ki düşünüp kendilerine çekidüzen verirler⁶² buyurulmuştur. İbn Abbas’a göre bu şahıs, İsrailoğullarından duası makbul bir kişi;⁶³ İbn Mesud (ö. 32/652), Mesrûk (ö. 63/683), Mücâhid (ö. 103/723) ve İkrime’ye (ö. 106/725) göre bu zat, İbrânî olan Belam İbn Baûra’dır.⁶⁴ Âyette geçen أَخْلَدَ “ahlede” dayandı, saplandı⁶⁵ lafzı İbrânîce asıllıdır ve konuyla bir mutabakat halindedir. İbrânî asıllı bir şahsın olumsuz durumu, yine İbrânîce asıllı bir kelimeyle ifade edilmiştir.

⁵⁷ Âl-i İmrân 3/79. İbn Mülakkın, *Tefsîru garîbi'l-Kur’ân*, s. 96.

⁵⁸ Bkz. Fâtır 35/28.

⁵⁹ En’âm 6/105.

⁶⁰ En’âm 6/105. İsfehânî, *Miḥredât*, s. 164; İbn Mülakkın, *Tefsîru garîbi'l-Kur’ân*, s. 134.

⁶¹ Suyûtî, *İtkân*, s. 292.

⁶² A’râf 7/176.

⁶³ İbn Cevzi, Ebu'l-Ferec, *Zâdü'l-mesîr*, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, III, 220.

⁶⁴ İbn Cevzi, *Zâdü'l-mesîr*, III, 219.

⁶⁵ A’râf 7/176. Ferrâ, *Meânî'l-Kur’ân*, I, 399; İsfehânî, *Miḥredât*, s. 154; İbn Mülakkın, *Tefsîru garîbi'l-Kur’ân*, s. 145.

8. İsrailoğulları'na gönderilen Hz. Mûsâ'nın vahyi alırken mukaddes bir yerde bulunmasını ifade eden {إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى} "Haberin olsun: Senin Rabbin Benim!" denildi. "Çıkar pabuçlarını hemen! Çünkü kutsal vâdidesin sen! Tuvâdasın sen!" âyeti vb.'lerinde طُوًى "tuvâ"⁶⁶ kelimesi zikredilmektedir. Ve yine mucizelerinden çekirge istilasını hâdisesini anlatan âyette الكُمَّل "kummal" başere⁶⁷ kelimesi kullanılmıştır. Bu iki olay İbrânîce asıllı kelimelerle ifade edilmiştir.

9. Hacc sûresinde, {الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَدَّمَّتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدٌ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ} "O müminler ki tamamen baksız yere, sırf "Rabbimiz Allah'tır" dediklerinden ötürü yerlerinden yurtlarından kovulmuşlardı. Eğer Allah insanların bir kısmının zararını diğer bir kısmı ile savmasaydı manastırlar, kiliseler, havralar ve Allah'ın adının çok anıldığı meşitler yıkılır giderdi. Dinine yardım edene Allah da elbette yardım edecektir. Muhakkak ki Allah pek kuvvetlidir, mutlak galiptir"⁶⁸ âyetinde Yâhûdî ibadet mahalli için aslı İbrânîce veya her iki dilde de lehçe farkıyla beraber müşterek kullanılan صَلَوَاتٌ "salâvât" kelimesi tercih edilmiştir.

b- Aslı Arâmîce/Süryânîce Kabul Edilen Kelimeler

Arâmîce ya da Aramca, Sâmî dil ailesinin Kuzey-Batı grubuna ait bir dildir. Suriye, bölgesinin eski adı olan *Aram* sözcüğüne izafeten bu isimle adlandırılmıştır. Arâmîce'ye ait eski kaynaklar m.ö ikinci binyılın başlarında Suriye'de bulunmuştur. Arâmîce, m.ö birinci binyılın başlarında Babil ve Asur ülkelerinin bulunduğu Mezopotamya'da Akacca'nın yerine kullanılmaya başlamış, m.ö. altıncı yüzyılda tüm Ortadoğu'da hakimiyet kuran Pers devletinin resmi yazışma dili olmuştur. Aynı dönemde Yahudiler tarafından da konuşulmaya başlanmıştır.⁶⁹ Bundan dolayı Hz. İsa'nın da anadilidir. İslâmîyetin zuhuruyla bu dil yerini Arapçaya bırakmıştır. Günümüzde bu dili kullananların sayısı yüzbinleri geçmemektedir.

Arâmîce zamanla yaygınlığını yitirmiş; Süryânî alfabesiyle (Estarangelo) yazılan Urfa lehçesi, onun yerini alıp Süryânîce olarak isimlendirilmiştir. Süryânîce, Arâmîler arasında yerini alınca, bunun sonucunda onların kendi

⁶⁶ Tâhâ 20/12; Nâziât 79/16.

⁶⁷ A'râf 7/133. Süryânîce olduğu da ifade edilmiştir.

⁶⁸ Hacc 22/40.

⁶⁹ Bergstrasser, *Sami Dilleri Tarihi*, s. 60.

dilleri yok olmuştur.⁷⁰ Dolayısıyla Süryânîce'ye nisbet edilen her bir kelime Arâmîce'ye da ait görülebilir. Arâmîce-Süryânîce tarihte birçok halk, din ve ülke tarafından konuşulmuştur.⁷¹ Bunların başında da Süryânîler gelmektedir. Süryânîlerle Araplar aynı ırktan oldukları için dilleri de aynı ailedendir. Arap tacirler Şam tarafına sık sık ticarete giderler burada Arâmî/Süryânîlerle alış-veriş yaparlardı. Özellikle bu ticârî ilişkiler sonucunda pek çok Süryânîce kelime Arapçaya geçmiştir. Hem aynı aileden gelmesi hem de sonradan muarrebleşmiş kelimeler iki dil arasında ortak kelimelerin varlığını ortaya çıkarmıştır.

Süryânîler, semâvî bir kitaba sahip oldukları için belli alanlarda ve özellikle ticâret, ilim ve teknoloji alanlarında ilerleme kaydetmiştir. Kur'ân'a bakıldığında Süryânîce asıllı kelimelerin olduğu ve ticâret, ilim ve teknoloji ile ilgili bazı kelimelerin Süryânîce'ye nisbet edildiği görülmektedir. Meselâ, Garîbül-Kurân'a dair yazılmış eserlerde سُجَّدًا "süccedâ" baş eğerek,⁷² شَهْرٌ "şehir" ay,⁷³ كَفَّرْنَا "keffir annâ" bizi bağışla,⁷⁴ سَرِيًّا "seriyye" nehir,⁷⁵ هُوْنَا "hevn" tevâzu,⁷⁶ أَسْفَارًا "esfâr" kitaplar,⁷⁷ بَيْعٌ "biye" kilise,⁷⁸ bin miskâl وَالْفَنَاطِيرِ "kanâtır"⁷⁹ kitaplar أَسْفَارًا "esfâr"⁸⁰ gibi kelimelerin Süryânîce olduğu ifade edilmektedir.

1.Süryânîce'den Arapça'ya geçtiği söylenen kelimelerin başında سَرِيًّا "seriyye" nehir⁸¹ gelmektedir. Seriyye, {فَتَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا} "Derken, Rûb, ona aşağıdan şöyle seslendi: "Sakın üzülme!" dedi, "Rabbin senin alt yanında bir su arka meydana getirdi"⁸² âyetinde geçmektedir. Âyette, Hz. Meryem'in

⁷⁰ Nöldeke, Theodor, *el-Lügati's-Sâmiyye*, (çev. Ramazan Abduttevvâb), Mektebetü'n-nehdati'l-Arabiyye, Kahire, 1963, s. 59; Bergstrasser, *Sami Dilleri Tarihi*, s. 84.

⁷¹ Bkz. Bergstrasser, *Sami Dilleri Tarihi*, s. 75, 84.

⁷² Bakara 2/58. Mezkûr kelimenin müştakları ise tefsîr ve ulûmu'l-Kur'ân'da ayrı bir makale konusudur.

⁷³ Bakara 2/185.

⁷⁴ Âl-i İmrân 3/193; Nebatça olduğu da ifade edilmiştir.

⁷⁵ Meryem 19/24.

⁷⁶ Furkân 25/63.

⁷⁷ Cuma' 62/5.

⁷⁸ Hacc 22/40.

⁷⁹ Âl-i İmrân 3/14, 75; Rumca olduğu da ifade edilmiştir. Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, I, 195.

⁸⁰ Cuma' 62/5. Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 155.

⁸¹ Meryem 19/24. İbn Mülakkın, *Tefsîri garîbi'l-Kur'ân*, s. 239.

⁸² Meryem 19/24.

doğumu kolay olsun diye yaratılan su arktı, نهر/nehir kelimesi yerine, Süryânîce kökenli سَرِيَّةٌ “seriyye”⁸³ lafzı kullanılmıştır. İmrân ailesinin yaşadığı dönemde İsrâiloğullarının Süryânî/Arâmî bir dil kullandıkları kaynaklarda mevcuttur.⁸⁴

2. İmrân ailesini konu alan sûrede bir dua kipi olan كَفَّرْنَا عَنْكَ “keffir annâ” bizi bağışla,⁸⁵ nın Süryânîce olduğu ifade edilmiştir. Mezkûr kelime, Ehl-i kitabı konu alan bir yerde geçmektedir. Oysaki Bakara 286. âyetinde ve pek çok âyette müminlerin tevbe ve istiğfarları için { وَأَعْفُ عَنْكَ وَأَغْفِرْ لَنَا وَإِرحَمْنَا } “Bizi affet, bizi bağışla ve bize merhamet et” lafızlarının kullanıldığı görülür.

3. Bir diğer örnek de Hacc sûresinde geçen بَيْع “biye” kelimesidir. Bu kelime âyette şöyle geçmektedir. { وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفُتِنَتِ صَوَامِعُ وَبَيْعٌ } “Eğer Allah insanların bir kısmının zararını diğer bir kısmı ile savmasaydı manastırlar, kiliseler, havralar ve Allah'ın adının çok anıldığı mescitler yıkılır giderdi. Dinine yardım edene Allah da elbette yardım edecektir. Muhakkak ki Allah pek kuvvetlidir, mutlak galiptir.”⁸⁶ Kur'an'da Hıristiyanların ibadet mahalleri için Arapça'da daha az yaygın olan ve sahabîlerin çoğunun bile bilemediği bir kelime olan بَيْع “biye” kilise⁸⁷ kullanılmıştır. Müfessirler de bu kelimenin Süryânî asıllı olduğunu belirtmektedirler. Yaygın bilinen bir kelimedenden ziyade onların otantik özelliklerini yansıtan bu kelimenin kullanılması, Kur'an'ın anlatım üslubundaki icâzını göstermektedir. Bunun yanında bir de manastır anlamına gelen صَوَامِعُ/savâmiu' 'nun geçmesi de ayrıca manidardır. Sadece tefsirlerde değil cahiliye Arap şiirlerinde de bu kelimenin kullanıldığı görülmektedir. Meselâ, cahiliye devri şairlerinden Mütelemmis'in bir beyitinde, ibadete çağrını sağlayan alet çan anlamında جرس/cırs yerine نحوس/nâhus; el-Aşa ve Esved b. Yafer'in beyitlerinde de kilise anlamında mabed yerine بَيْع /biye' kullanılmıştır.⁸⁸ Şairler

⁸³ Meryem 19/24. İbn Mülakın, *Tefsîrî garîbi'l-Kur'an*, s. 239.

⁸⁴ Yıldırım, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Işık Yay., İstanbul 2005, s. 131, 132.

⁸⁵ Âl-i İmrân 3/193; Nebatça olduğu da ifade edilmiştir.

⁸⁶ Hacc 22/40.

⁸⁷ Hacc 22/40.

⁸⁸ Bkz. Cevâd Ali, *Tarîhu'l-Arab*, VII, 257.

Süryânîlerin ibâdet yerlerini göstermek için بَيْع “biye” kelimesini kullanmışlardır. Cevâd Ali bu kelimenin Süryânîce’den muarreb olduğunu söylemektedir.⁸⁹

4. Kur’ân’da Süryânî asıllı olduğu söylenen bir diğer kelime de أَسْفَار “esfâr” kitaplardır.⁹⁰ Bu kelime âyette şöyle geçmektedir. {مَثَلُ الَّذِينَ حَمَلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَثْقَالًا} “Tevratın mesajını ulaştırma ve onu uygulama yükümlülüğünü kabul ettikleri halde, sonra bu yükümlülüğü yerine getirmeyenler, tıpkı ciltlerle kitap taşıyan merkebe benzer.”⁹¹ Bu âyet Ehl-i kitabı kastetmektedir. Sadece Yahudilerin bahsedildiği düşünülürse, onlar belli bir dönem Süryânîce’yi kullanmışlardır. Bunun yanında Hıristiyanların olduğu düşünüldüğünde ise Süryânîce ilk dönem Hıristiyanlarının din dili olmaktadır. Herhalükarda أَسْفَار “esfâr, âyette bahsedilen topluma mutabık bir kelimedir.

5. Bakara sûresinde yer alan, {وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ} “Bir zaman da şöyle dedik: “Şu şehre girin ve orada istediğiniz yerden bol bol yeyin! Şehrin kapısından secde ederek, saygılı bir tavırla girin”⁹² ve “hatta “başlıca dileğimizi affedilmektir” deyin ki suçlarınızı affedelim; iyilik yapanların mükâfatlarını daha da artıracaktır”⁹³ âyetinde İsrâilîgulları’nın şehre saygılı bir şekilde girişlerini ifade için سَجَدًا “succedâ” baş eğerek” kelimesi ve Furkân sûresinde geçen, müminlerin zorba, saygısız, kaba ve haşın değil de, sükûnet ve vakar ile, alçak gönüllü bir şekilde, terbiyeli ve nazik yürüyüp etrafa sıkıntı vermediğini ifade eden هَوْن “hevn” tevâzu⁹⁴ kelimesi, menşeinin tam olarak tayin edilemediği kelimelerdir. Ancak ulûmu’l-Kur’ân eserlerinde bu kelimelerin Süryânîce olduğu belirtilmiştir.⁹⁵

6. Kur’ân’da zikredilen bazı Süryânî asıllı kelimeler, Süryânîlerin belli alanlardaki başarıları konusunda bize fikir vermektedir. Meselâ, ortalama otuz

⁸⁹ Cevâd Ali, *Tarihü'l-Arab*, VII, 257.

⁹⁰ Cuma’ 62/5. Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III, 155.

⁹¹ Cuma’ 62/5.

⁹² Secde, kelimesi her ne kadar Türkçe’de belli bir ibadet şeklinin adı olsa da Arapça’da saygı göstermeyi de ifade etmektedir. Secde Rabbe gösterilen saygının zirve noktasıdır. Âyete meal verilirken her iki anlamda gözetilmiş olup, âyetin bağlamı dikkate alınarak tercih “saygı”dan yana olmuştur.

⁹³ Bakara 2/58.

⁹⁴ Furkân 25/63.

⁹⁵ Suyûtî, *İtkân*, s. 294, 298.

günlük zaman kavramını ifade eden ay *شَهْرٌ* “şehr”,⁹⁶ bir ağırlık birimi olan bin miskâl ise *وَالْقَنَاطِيرِ* “kanâtır”⁹⁷ lafzıyla ifade edilmiştir. Süryânîlerin bu alanlarda Arap diline etki ettiğini göstermektedir. Zaten tarih kitapları Süryânîlerin astronomi ve felsefe gibi bazı müsbet ilimlerde ileri oldukları yazmaktadır. Garîbü'l-Kur'ân içinde ele alınan bu kelimeler, Araplar tarafından yaygın bir şekilde kullanılıp bilinmekteydi. Nitekim Kur'ân'da bu kelimelere alternatif başka kelime kullandığı görülmemiştir. Ancak bu tür lafızlara garîbü'l-Kur'ân içinde yer verilmesi, dâimilerin bu kelimeleri Süryânîceye atfetmelerinden ileri gelmektedir.⁹⁸

c- Aslı Habeşçe Kabul Edilen Kelimeler

Habeşçe, Etiyopya ve Eritre'de konuşulan Sâmi menşeli bir dildir. Bu dil, Hz. İsrâ'nın risâletinden birkaç yüzyıl önce Arabistan'ı terk ederek, Kuzey Habeşistan'a ve Eritre platolarına yerleşen muhâcir Araplar tarafından kullanılmıştır. Habeşçe, Güney-Batı Sâmi dil grubuna girmektedir. Arapça ile birlikte bu dil grubunun en önemli lehçesidir.⁹⁹ Habeşçe'nin farklı varyasyonları vardır.¹⁰⁰

Araplarla Habeşliler, komşu olmalarının sonucu olarak tarih boyunca siyâsi, ticârî ve kültürel ilişki içinde olmuşlardır. Bu irtibat, Habeşlilerin Yemen'i istilasıyla daha da artmıştır. Bu istilâ, Yemen hükümdarı Seyf b. Zî Yezn'in İranlılar'ın yardımıyla Habeşlileri yendiği milâdî 575 yılına kadar sürmüştür.¹⁰¹ Yemen Habeşlilerinin değişik dönemlerde Hicaz'a saldırı düzenledikleri görülmektedir. Onlar, 570 yılında Mekke'yi ele geçirmek istemişler ama başarısız olmuşlardır. Kur'ân'da Fil sûresinde anlatılan bu hâdise, Hz. Peygamberin doğum yıllarına tevâfuk etmektedir. Habeşlilerin Yemen'i ele geçirmesinin yanı

⁹⁶ Bakara 2/185.

⁹⁷ Âl-i İmrân 3/14, 75; Rumca olduğu da ifade edilmiştir. Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, I, 195.

⁹⁸ Suyûtî, *İtkân*, s. 294, 296.

⁹⁹ Kal'acı, *Kur'ân'ın Seçilmiş Dili*, s. 15; Bkz. Bergstrasser, *Sami Dilleri Tarihi*, s. 98, 99.

¹⁰⁰ Günümüzde on milyonlarca insan tarafından kullanılan Amharca, Arapça'dan sonra dünyanın en çok konuşulan ikinci Sami dilidir. Kitâbeti Ge'ez alfabesi ile yapılmaktadır. Amharca, aynı zamanda Etiyopya'nın millî ve resmî dili olup Etiyopya'nın pek eyaletinde resmî statüye sahiptir. Etiyopya'nın dışında Eritre, Mısır ve Avrupa'da yaşayan Amharalar konuşur.

¹⁰¹ Fil sûre'sinde kıssası anlatılan Ebrehe'nin ölümünden sonra Yemen'de yönetime oğulları geçer. Halk bundan memnun olmayınca Himyeri hükümdarı soyundan olan Seyf b. Zî Yezn yönetimi ele geçirip Habeşlilerden kurtulmak için Doğu Roma İmparatorundan yardım ister. İmparator, Habeş Hristiyanlarıyla iyi ilişkiler içerisinde bulunduğundan bu teklifi geri çevirir. Arzusua ulaşamayan Seyf bu defa da İran'dan yardım ister. İran yönetimi Hire ve Irak valiliğine atanmış olan Nu'man b. Münzer'i birlikleriyle beraber gönderir. Yezn, Vehriz'le beraber, Habeşlileri (m.s. 575) Yemen'de ağır bir yenilgiye uğrattır. Böylece Yemen, 73 yıl süren Habeş tasallutundan kurtulmuş olur.

sıra zaman zaman Yemen'den Habeşistan'a göçler olmuştur. San'a ile Aden¹⁰² arasında yaşayan Yemenli el-Eâciz kabilesi Habeş'in doğu tarafına yerleşmiş, pek çok bölgeyi de kontrolleri altına almışlardır.¹⁰³

İslâmiyetin ilk yıllarında Hz. Peygamberin bazı sahâbileri Habeş'e göndermesi bu uzun ve tarihî irtibata yeni bir dönem katmıştır. Araplarla Habeşliler arasındaki bu tarihi süreç sonucunda karşılıklı kelime alış verişinin olduğu dilciler tarafından ifade edilmiştir. Bu kelimelerin başında شَطْر "şetr" ..e doğru,¹⁰⁴ حُوب "Hûb" günah,¹⁰⁵ الْجَيْت "cibt" şeytan veya sihirbaz,¹⁰⁶ الطَّاعُوت "tâgût" kâhin,¹⁰⁷ غَيْض "gîyd" çekildi,¹⁰⁸ حَرَام "harâm" vacip oldu,¹⁰⁹ مِشْكَاة "mişkât" kandil,¹¹⁰ دُرِّي "düri" parlayan, inci,¹¹¹ سَنَا "senâ" ateşin ışığı ya da şimşek,¹¹² أَوْبِي "evvibi" tesbih et,¹¹³ الْعَرِم "arim" suların toplandığı sed,¹¹⁴ أَوَاب "evvâb" tesbih eden, Allah'ın rızasına dönen,¹¹⁵ كِفْلَيْن "kifleyn" iki kat,¹¹⁶ قَسْوَرَة "kasvera" aslan¹¹⁷ lafızları gelmektedir.¹¹⁸ Köken itibariyle Habeşçe'ye nisbet edilen bazı lafızların onların coğrafyası ve kültürü hakkında da bize fikir verdiği ve değişik alanlara ait olduğu görülmektedir. Bunlar içerisinde;

1.Nisâ sûresinde {أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجَيْتِ وَالطَّاعُوتِ
{أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ كَفَرُوا هَرُولًا أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا}

¹⁰² Yemen'in belli başlı şehirleri.

¹⁰³ Abdülmecid Âbidin, *Bayne'l-Habeşeti ve'l-Arab*, Dâru'l-fikri'l-Arabî, Mısır 1956, s. 13.

¹⁰⁴ Bakara 2/144-149-150. İbn Mülakkın, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, s. 69.

¹⁰⁵ Nisâ 4/2. İbn Mülakkın, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, s. 103.

¹⁰⁶ Nisâ 4/51. İbn Mülakkın, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, s. 109.

¹⁰⁷ Nisâ 4/51. İbn Mülakkın, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, s. 109.

¹⁰⁸ Hûd 11/44; Ra'd 13/8. İbn Mülakkın, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, s. 169.

¹⁰⁹ Enbiyâ 21/95.

¹¹⁰ Nûr 24/35. İbn Mülakkın, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, s. 274.

¹¹¹ Nûr 24/35.

¹¹² Nûr 24/43.

¹¹³ Sebe' 34/10.

¹¹⁴ Sebe' 34/16.

¹¹⁵ Sâd 38/17; Kâf 50/33.

¹¹⁶ Hadîd 57/28.

¹¹⁷ Müddessir 74/51.

¹¹⁸ Bkz. Suyûtî, *İtkân*, s. 290-298; Semih Ebû Muğulî, *Kur'ân'ın Dilleri*, s. 66.

nasip verilenlere! Putlara, kâhinlere, şeytanlara, ne kadar batıl varsa hepsine iman ediyorlar ve yetmezmiş gibi” âyetinde ifade edilen الجِيْت “cibt” şeytan veya sihirbaz,¹¹⁹ ve الطَّاعُوت “tâğût” kâhin¹²⁰ kelimeleri Habeşçedir. Mezkur kelimeler, o dönem Habeş dinini yansıtmakta, bu alanda Arap dilini etkilemiş olduğu görülmektedir. Arapça’da daha yaygın olarak cibt yerine شيطان /şeytan, tağut yerine كاهن /kahin kullanılmaktadır. Âyetlerde de bu kelimeler daha çok kullanılmıştır. Diğer yandan Afrika kıtası, sihirbazlık ve kâhinlik geleneğini belli ölçüde halen devam ettirmektedir.

2. Nûr sûresinde {اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ } “Allah göklerin ve yerin nûrudur. O’nun nûrunun misali, tıpkı içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. Lamba bir sırça (cam) içinde, o sırça da sanki parlayan incimsi bir yıldız! Bu lamba, doğuya veya batıya mensup olmayan kutlu, pek bereketli bir zeytin ağacından tutuşturulur”¹²¹ buyrulur. Bu âyette Habeşçe asıllı, دُرِّيٌّ “dürri” parlayan şey, inci¹²² kelimesi geçmektedir. Denize sahili olan bu coğrafyadan inci vb deniz ürünlerinin isimlerinin Arapça’ya geçmesi normaldir. Bu kelimenin öz Arapçası ise, {يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ} “Onların her ikisinden inci ve mercan çıkar”¹²³ âyetinde geçtiği gibi اللُّؤْلُؤُ keliesiyle ifade edilmektedir. Aynı âyette aslı Habeşçe olduğu söylen bir de مشكَاة “mişkât” kandil,¹²⁴ vardır. Bu bağlamda العَرِم “arim” suların toplandığı sed¹²⁵ anlamına gelen Habeşçe asıllı kelimeler ise onların ilim ve sanattaki konumlarına işaret etse gerektir.

3. Habeşçeden Arapça’ya geçtiği söylenen kelimelerden bir tanesi de فَسْوَرَةٌ “kasvera” aslan¹²⁶ lafzıdır. Âyetlerde {فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ}... {كَانَتْهُمْ حُمْرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ}...

¹¹⁹ Nisâ 4/51.

¹²⁰ Bakara 2/256; Nisâ 4/51. Tağût kelimesi Habeşçe’de her ne kadar “kâhin” anlamında kullanılsa da Arapça’da Taberî’nin de ifade ettiği gibi “zorla, zorlama ile ve gönül rızasıyla kandisine tapınılıp mabud tutulan insan, şeytan, put vb. şeyler” için de kullanılmaktadır. Bkz. Taberî, *Câmi’-l-beyân*, III, 19-20.

¹²¹ Nûr 24/35.

¹²² Nûr 24/35. İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi’l-Kur’ân*, s. 355.

¹²³ Rahmân 55/22.

¹²⁴ Nûr 24/35. İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi’l-Kur’ân*, s. 305.

¹²⁵ Sebe’ 34/16.

¹²⁶ Müddessir 74/51.

“Ne oluyor onlara ki bu öğüitten, bu irşaddan arslandan ürkiüp kaçan yaban eşeği gibi kaçıyorlar?”¹²⁷ buyurulmaktadır. Malum olduğu üzere Afrika değişik türden aslanlarıyla meşhur bir kıtadır. Dolayısıyla bu kültür kendine ait bir kelimeyi diğer kültüre taşımıştır. Arapça’da فَسْوَرَة /kasvera yerine أَسَد/esed kullanıldığı bilinmektedir.¹²⁸

4. Nisâ sûresi {وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَيْرَ بِالْطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَن يَسْتَفِيدُوا مِنْهَا} “Yetimlere mallarını verin, temizî verip murdarı almayın, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü böyle yapmanız gerçekten büyük bir günahdır”¹²⁹ âyetinde Habeşçe, حُوب “Hûb” günah¹³⁰ kelimesi kullanılmıştır. Halbu ki Arapça’da ذنب/“zenb”, وزر/“vizr”, عصيان/“isyan”, حيانة/“hıyânet” ve اثم/“ism” kelimeleri gibi¹³¹ günahı karşılayan onlarca kelime vardır. Bunların içinde hûb, en garibi olanı ve Kur’ân’da bir kere zikredilenidir. Ayrıca Enbiyâ sûresi {وَحَرَامٌ عَلَيَّ قَرْيَةً أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ} “İmha ettiğimiz bir memleket balkının, mahşerde huzurunuza gelmemesi mümkün değildir”¹³² âyetinde حَرَامٌ “harâm” vacip oldu أُوبِي “evvibi” tesbih et¹³³ أُوَاب “evvâb” tesbih eden Allah’ın rızasına dönen¹³⁴ kelimeleri zikredilmektedir. Din diline ait bu kelimeler Arapça’da az da olsa kullanılabilir hale gelmiştir. Zaten onlar, bu dini hassasiyetlerinden dolayı İslâmiyet gelmeden önce Hz. İsâ’nın (a.s) dinini kabul etmişlerdir. Zikredilen âyetlerin, Habeş coğrafyasıyla direk irtibatı olmasa da din dilinde Habeşçenin Arapçayı epey etkilediğini göstermektedir. Bu kelimelerin alternatifleri Kur’ân’da pek çok yerde kullanılmış; bu açıdan mezkur lafızlar hem menşei itibariyle hem de az kullanımlarıyla garibül-Kur’ân olarak addedilmiştir.

c- Aslı Nebatça Kabul Edilen Kelimeler

Nebâtîlerin Araplar arasındaki yeri çok önemlidir. Hicazlılar, yazılarını Nebat, İbrânî ve Süryânî harflerinden biriyle yazıyorlardı. Araplar Şam’a ticaret

¹²⁷ Müddessir 74/51.

¹²⁸ Ferrâ, *Meâni'l-Kur’ân*, III, 206; Suyûtî, *İtkân*, s. 296.

¹²⁹ Nisâ 4/2.

¹³⁰ Nisâ 4/2.

¹³¹ Bebek, Adil, “Günah”, *DİA*, İsam Yay., İstanbul 1996, XIV, 282.

¹³² Enbiyâ 21/95.

¹³³ Sebe’ 34/10.

¹³⁴ Sâd 38/17; Kâf 50/33.

için gittiklerinde onlardan Nebatî hattını öğrenmişlerdir.¹³⁵ Zamanla Nebat harflerinden Nesih, Süryânî harflerinden de Kûfi yazısı ortaya çıkmıştır.¹³⁶ Bazı müsteşrikler, ilk dönem Nebatî yazıtlarından olan Zebed ve Harran kitabelerinin¹³⁷ Arap yazısıyla benzerliğini ortaya koymuştur.¹³⁸ İki kültürün etkileşiminin bir sonucu olarak Nebatça'dan Arapça'ya pek çok kelime girmiştir. Dilciler tarafından Kur'an'da geçen Nebat asıllı kelimelerden bazıları şunlardır: اِصْرًا "ısran" ağır yük, vecibe,¹³⁹ الْحَوَارِيُّونَ "havâriyyûn" havâriiler,¹⁴⁰ اِلَّا "ille" Allah'ın ismi,¹⁴¹ تَتَبِّرًا "tetbîra" yok etme,¹⁴² تَحْتِ "tahti" içi,¹⁴³ سَيْنَاءَ "seynâe" güzel, sina dağı,¹⁴⁴ عَبَدْتُ "abbedte" öldürdün, köle ettin,¹⁴⁵ قَطَّنَا "kattana" kitabımız,¹⁴⁶ اَكْوَابَ "ekvâb" testiler, büyük bardaklar,¹⁴⁷ سَفَرَةَ "sefera" kurrâ ve katipler.¹⁴⁸

1.Nebatça'dan Arapça'ya geçtiği söylenen kelimelerden Allah veya onun adına yemin anlamına gelen اِلَّا "ille", Tevbe sûresi لَا يَرْفُقُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْفُقُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْفُقُوا عَلَيْكُمْ } *"Evet, onların nasıl abitleri olabilir ki, eğer size galip gelecek olurlarsa sizin hakkınızda ne abit, ne yemin, ne hukuk gösterirler. Ağzlarıyla güya sizin gönlünüzü alırlar, kalpleri ise nefret duyup kaçınır. Çünkü onların ekserisi Allah'ın yolundan çıkmış fâsıklardır"*¹⁴⁹ âyetinde zikredilmektedir. Mezkur اِلَّا "ille" kelimesine, Babil-Asûr döneminin ilk eseri olan çivi yazılarında bile rastlanmaktadır.¹⁵⁰ Aynı sûrenin 10. âyetiyle beraber toplam iki

¹³⁵ Corci Zeydân, *Târibu adâbi'l-lügati'l-Arabiyye*, s. 228.

¹³⁶ Corci Zeydân, *Târibu adâbi'l-lügati'l-Arabiyye*, Dâru'l-hilâl, Kahire 1957, s. 225-227.

¹³⁷ Zebed (m.s. 512) ve Harran (m.s. 658) kitabeleri.

¹³⁸ İsrâil Wilfenson, *Târibu lügati'r-Sâmiyye*, Matbaatü'l-i'timad, Mısır 1348/1929, s. 201.

¹³⁹ Bakara 2/286; Âl-i İmrân 3/81.

¹⁴⁰ Âl-i İmrân 3/52.

¹⁴¹ Tevbe 9/8, 10.

¹⁴² İsrâ 17/7.

¹⁴³ Meryem 19/24.

¹⁴⁴ Mü'minûn 23/20.

¹⁴⁵ Şûrâ 26/22.

¹⁴⁶ Sâd 38/16

¹⁴⁷ Zuhruf 43/71.

¹⁴⁸ Abese 80/15.

¹⁴⁹ Tevbe 9/8, 10.

¹⁵⁰ Bergstrasser, *Sami Dilleri Tarihi*, s. 30.

defa geçen mezkûr kelimenin karşılığı lafzattullahtır.¹⁵¹ Tevbe sûrenin başlıca konusu müşrikler ve Ehl-i kitaba uygulanacak hükümler ile Hz. Peygamber (s.a.s) 'in Bizans ordusuna karşı çıktığı Tebük seferidir. Tebük seferi Nebat bölgesine yapılan bir seferdir ve sadece bu sûrede onların yerel dillerinden bir kelime kullanılmıştır.

2. Sâmi toplulukları arasında yazıyı ilk geliştirenler arasında Nebâtîlerdir ve onlar yazı ile ilgili bazı kelimelerin de kökenini oluşturmuşlardır.¹⁵² Kur'ân'da geçen ve Nebatça olduğu söylenen سَفْرَةٌ "sefera" kurrâ ve katipler¹⁵³ kelimesi, onların yazı ve kitabette ileri gittiğine birer delildir. Kur'ân'da {بِأَيْدِي سَفْرَةٍ} "kâtiplerin elleriyle yazılıdır"¹⁵⁴ âyetiyle ifade edilmiştir. Mezkûr kelime Nebatça'ya nisbet edilmiştir, çünkü Nebatça, Arapça ve Süryânîce gibi diller aynı aileden olduğu gibi yazı şekilleri de birbirine benzer.¹⁵⁵

3. {وَسَجْرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُثُ بِالذَّهْنِ وَصَيْنِغٍ لِالْأَكْلَيْنِ} "Sina Dağından çıkan bir nebat da yetiştirdi ki o ağaç hem yağ, hem de yiyeceğe bir katık çıkarır"¹⁵⁶ âyetinde güzel ve Sina dağı anlamına gelen سَيْنَاءَ "seynâe" kelimesi aslen Nebatça'dır.

سَيْنَاءَ "seynâe" kelimesinin bir de سَيْنَاءَ "sînâ" şeklinde telaffuzu vardır.¹⁵⁷ Bu Hz. Mûsâ'nın vahiy aldığı dağın ismidir. Hz. Mûsâ, İbrânî olduğu için bu dağın İbrânîce olması beklenebilir. Fakat bu dağa ismin önceden verilmesi göz önünde bulundurulduğunda Nebatça olması muhtemeldir.

4. الْحَوَارِيُّونَ "havâriyyûn" havâriiler,¹⁵⁸ aynı kelimenin Nebatça'nın yanında Habeşçe de olduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁹ Bu kelime hangi dilden olursa olsun Hz. İsa'nın en yakın arakadaşlarını ifade etmektedir. Bu kelimenin Hz. İsa'dan dolayı

¹⁵¹ "ille" kelimesinin Ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde ve bazı tefsirlerde Nebatça "Allah" anlamına geldiği ifade edilmekle beraber Arapça'da anlam değişimine uğrayarak daha çok "Allah'a yemin" anlamında kullanılmaktadır. Bkz. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VI, 320, 321.

¹⁵² Wilfenson, *Târîhu liğati'l-Sâmiyye*, s. 201.

¹⁵³ Abese 80/15.

¹⁵⁴ Abese 80/15.

¹⁵⁵ Bkz. Corci Zeydân, *Târîhu adâbi'l-liğati'l-Arabiyye*, s. 228.

¹⁵⁶ Mü'minûn 23/20.

¹⁵⁷ Tîn 95/3.

¹⁵⁸ Âl-i İmrân 3/52.

¹⁵⁹ Semih Ebû Muğulî, *Kur'ân'ın Dilleri*, s. 66.

ilk bakışta Aramîce/Süryânîce ve İbrânîce olması baklenebilirdi. Ancak garîbü'l-Kur'an'a dair eserlerde bu kelimenin Nebatça olduğu zikredilmektedir.¹⁶⁰

5. Yukarıda zikredilenler dışında Nebatça'dan Arapça'ya geçtiği düşünülen kelimeler şunlardır: اِصْرًا "ısrân" ağır yük, vecibe,¹⁶¹ تَتْبِيرًا "tetbîra" yok etme,¹⁶² تَحْت "tahti" içi,¹⁶³ عَبْد fiilinin Arapça'da tef'îl babında kullanımı olan عَبَّدت "abbedte" öldürdün, köle ettin,¹⁶⁴ قَطْنَا "kıttana" kitabımız,¹⁶⁵ أَكْوَاب "ekvâb" testiler, büyük bardaklar.¹⁶⁶

2- Hamî Dil Ailesi

Kuzey Afrika'da konuşulan dil ailesi. Yeryüzünün en eski dil ailelerinden biri olan Hamî dilleri, bükümlü diller sınıfındandır ve bu grupta Eski Mısırca, Kıbtîce, Libya-Berberi dilleri, Kuşî dili ve Çad dili bulunur. Kuzey Afrika'ya yayılmış çeşitli topluluklarca konuşulan bu diller, günümüzde fazla konuşulmamaktadır. Hatta birçoğu ölü dil durumunda olup, çoğunun yerini Arapça almıştır. Gerçekten de günümüzde Sâmî-Hamî dillerin en gelişmiş olanı Arapçadır ve Arapça bugün bütün Arap-İslâm dünyasında ortak bir dil ve kültür dili halini almıştır.

a- Aslı Kıbtîce Kabul Edilen Kelimeler

Kıbtî kelimesi, Yunanca Egyptos kelimesinde türemiştir. Yunanlılar aşağı Nildeki deltaya Egyptos adını vermişlerdir. Eski Mısır ahâlisine mensûp olanlara mekandan mülhem Kıbtî denilmiştir. Günümüzde ise bu isim yerli Mısırlılar için kullanılmaktadır.¹⁶⁷ İslâmiyetten önceki Arapların Kıbtîlerle ilişkisi Hz. Yûsuf zamanına dayanmaktadır çünkü, Araplar Mısır'a Hz. Yûsuf döneminde hakim olmuştur. Bunu biz سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعَ عَجَافٍ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ { وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعَ عَجَافٍ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ } (Günün birinde) "hükümdar gördüğü bir rüyayı anlatıp dedi ki: "Ben yedi semiz inek gördüm, bunları yedi zayıf inek yiyordu. Bir de yedi yeşil başak ile yedi kuru başak gördüm. Ey efendiler: Siz

¹⁶⁰ Suyûtî, *İtkân*, s. 292.

¹⁶¹ Bakara 2/286; Âl-i İmrân 3/81.

¹⁶² İsrâ 17/7.

¹⁶³ Meryem 19/24.

¹⁶⁴ Şûrâ 26/22.

¹⁶⁵ Sâd 38/16

¹⁶⁶ Zuhruf 43/71.

¹⁶⁷ Taberî, İbn Cerîr, *Tarîhu't-Taberî*, (thk. Ebu'l-Fazl İbrahim), Beyrut ts, I, 388.

riyya tabir ediyorsanız, benim bu riyyamı da balledin!"¹⁶⁸ âyetinden anlıyoruz. Âyette devlet başkanından bahsederken melik kullanılırken; Hz. Mûsâ (a.s) dönemi anlatılırken firavun kullanılır.

Ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde Kıbtîce kelimelere işaret edilmektedir. Bunların başında فِرْعَوْن "Firavun",¹⁶⁹ الْيَمِّ "yemmu" deniz,¹⁷⁰ الْآخِرَةَ "ahıra" ahiret,¹⁷¹ سَيِّدٌ "seyyid" efendi, koca,¹⁷² الْأُولَىٰ "ülâ" dünya,¹⁷³ يُصْهَرُ "yusheru" eritilir,¹⁷⁴ بَطَّائِنُ "betâin" dış¹⁷⁵ lafızları gelmektedir.

1.Hz. Mûsâ döneminde Mısır'da yönetim Kıbtîlerin elinde bulunmakta idi.¹⁷⁶ Bu durum onları ayrıcalıklı ve üstün bir konuma getirmişti. Mısır'da yaşayan İsrailoğulları, buraya Hz. Yûsuf döneminde yerleşmişlerdir. Hz. Yûsuf döneminde ve akabinde pek sıkıntı yaşamayan İsrailoğulları daha sonra iktidarın Kıbtîler tarafından ele geçirilmesi sonucu zayıf düşürülmüş bir sınıfa teşkil etmişlerdir.¹⁷⁷ Bunun yanında üretim ve hizmet yükünü çeken bir sınıf olmuşlardır.¹⁷⁸ Kur'ân'da Hz. Mûsâ döneminde iktidarda Kıbtîler olduğu için devlet başkanından فِرْعَوْن "Firavun"¹⁷⁹ diye bahsedilmektedir. Çünkü Firavun Mısırda Amalika hükümdarlarının ortak ünvanıdır. Mısır için Hz. Yûsuf zamanından bahsedilirken, Firavun yerine Melik kelimesinin kullanılması, Kur'ân'ın üsluptaki icazına işaret etmektedir. Türk krallarına Hakan, Rum krallarına Kayser ve Herakl (Herakliyus), Habeş krallarına Necaşi, Yemen krallarına Tübba', İran krallarına da Kistrâ denilmesi gibi; Firavun o kültürün devlet başkanının adını karşılamaktadır.

¹⁶⁸ Yûsuf 12/43.

¹⁶⁹ Bakara 2/49.

¹⁷⁰ A'râf 7/136. İbrânîce ve Süryanîce olduğu da ifade edilmiştir. Râzî, Ebû Hâtîm, *ex-Zîne fi'l-keîmâtü'l-İslâmiyyeti'l-Arabîyye*, Merkezü'd-dirâseti ve'l-buhûsu'l-Yemenî, San'a, 1994, s. 89.

¹⁷¹ Bakara 2/4.

¹⁷² Yûsuf 12/25.

¹⁷³ Tâhâ 20/21.

¹⁷⁴ Hacc 22/20. Berberice olduğu da belirtilmiştir.

¹⁷⁵ Rahmân 55/54.

¹⁷⁶ Taberî, *Tarih*, I, 389.

¹⁷⁷ A'râf //137; Kasas 28/4.

¹⁷⁸ Taberî, İbn Ceîr *Câmiü'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Mısır 1954, I, 272; Taberî, *Tarih*, I, 388; Beğavî, Huseyin b. Mesûd, *Meâlimü't-tenzîl*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1982, I, 70.

¹⁷⁹ Bakara 2/49.

2. Firavun ve askerlerinin denizde boğulmasını anlatan **فَانتقمنا منهم** {فَانتقمنا منهم} “Biz de âyetlerimizi yalan sayıp umursamadıkları için onlardan intikam alarak denizde boğduk”¹⁸⁰ ayette, Kıbtî asıllı **اليَمِّ** “yemmu” kelimesi kullanılmıştır. Aslı Kıbtîce olduğu söylenen bu kelimeyi cahiliye dönemi şairlerinden Şa’sa’nın da şiirlerinde yer almaktadır.¹⁸¹ Kur’an’da Kıptî muhiti ve yönetimi altında yetişen bebek Mûsâ’nın bırakıldığı su ve Firavun’un gark olması hâdiselerinde **اليَمِّ** /yemmu tercih edilirken, pek çok yerde ve özellikle nimetler anlatılırken **بحر**/bahr kelimesi kullanılmıştır.

3. Kur’an-ı Kerîm’in pek çok yerinde geçen **الْأُولَى** “dünya,¹⁸² ve **الْآخِرَةَ** “ahıra” ahiret,¹⁸³ ulûmu’l-Kur’ân eserlerinde Kıbtî asıllı kelimelerin başında gelmektedir. Dilciler bu kelimeleri nadir kullandıkları için değil de başka dilden muarreb olduğu için garîbü’l-Kur’ân kapsamına almışlardır. Yapılan arkeolojik kazılar, mumya kültürü, ölünün yanına gömülen eşyaları ve bunun gibi işaretler; eski Mısır toplumunda ölümden sonraki başka bir hayata inançlarının olduğunu göstermektedir. Hatta dünya için ilk hayat anlamında **الْأُولَى** /ülâ kelimelerini kullanmaları da buna bir işaretir. İslâm öncesi Mekke Arapları gibi ahiret inancı olmayan bir kültürde bu anlamı ihtiva eden kelimelerin olmaması gayet normaldir.

4. Kıbtîceden muarreb kelimelerden bazıları da **سَيِّدٌ** “seyyid” efendi, koca,¹⁸⁴ **يُشَهُرُ** “yusheru” eritilir,¹⁸⁵ **بَطَّائِنٌ** “betâin” dış¹⁸⁶ kelimeleridir. Ulumu’l-Kur’ân eserlerinde bu grupta değerlendirilmiştir.¹⁸⁷

A- Hint-Avrupa Dil Ailesi

Hint-Avrupa dil ailesi Dünya’nın en büyük dil ailesidir. Yüzlerce dil ve lehçe içerir. Dünyada 2,5 milyarı aşkın kişinin ana dili Hint-Avrupa dil ailesine ait bir dildir. Avrupa’nın en büyük dilleri, Güney ve Batı Asya dilleri, Kuzey ve

¹⁸⁰ A’râf 7/136; İbrânîce ve Süryânîce olduğu da ifade edilmiştir. İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XII, 647.

¹⁸¹ el-A’sa, *Divânü’l-el-A’sa’l-Kebîr*, Mektebetü’l-âdâb bi’l-cemâhîr, Mısır 1950, s. 367.

¹⁸² Tâhâ 20/21.

¹⁸³ Bakara 2/4.

¹⁸⁴ Yûsuf 12/25.

¹⁸⁵ Hacc 22/20. Berberice olduğu da belirtilmiştir.

¹⁸⁶ Rahmân 55/54.

¹⁸⁷ Bkz. Suyûtî, *İtkân*, s. 288-298.

Güney Amerika ve Okyanusya'da en çok konuşulan diller Hint-Avrupa dilleridir. Günümüzde dünyada en çok konuşulan 20 dilden 12'si Hint-Avrupa dil grubuna aittir. Bunlar İngilizce, İspanyolca, Hintçe, Portekizce, Bengalce, Rusça, Almanca, Fransızca, Marati, İtalyanca, Puncapca ve Urduca'dır.

Bu kadar geniş bir coğrafyada konuşulan bu dillerin Arapçayı etkilemesi normaldir. Kur'ân-ı Kerim'de de bu dil ailesinden gelen kelimelere rastlanmıştır.

a- Aslı Rumca Kabul Edilen Kelimeler

Yunanca/Rumca, Hint-Avrupa dil ailesinin önemli bir üst koludur. Kadim Yunan medeniyetinin dili olan Antik Yunanca, daha sonra Gassâniler ve Bizanslılar tarafından kullanılmıştır. Araplar ise Gassâniler yoluyla Rumlarla devamlı ilişki içinde olmuşlardır. Onların medeniyetleri Sûriye ve Yunanlılara dayanmaktaydı. Pek çok Arap şair Rum saraylarını ziyaret etmiş ve izlenimlerini şiirlerinde belirtmişlerdir.¹⁸⁸ Kureyş sûresinde de ifade edildiği gibi Arapların yazın ve kışın yaptığı yolculuklar¹⁸⁹ genelde Rûm/Bizans ülkesine yapılan seferlerdir. Hatta Kur'ân-ı Kerim'de Rûm adını taşıyan bir sûre dahi mevcuttur.¹⁹⁰

Rûmcadan Arapçaya geçtiği ifade edilen kelimelerin başında الصِّرَاط "sırât" yol¹⁹¹, الْقِسْطُ "kîst" adalet,¹⁹² طَفِقًا "tafika" giriştiler,¹⁹³ الْقِسْطَاس "kîstâs" adalet, ölçü,¹⁹⁴ الرَّكِيم "rakîm" kitap, levhâ veya divit,¹⁹⁵ الْفِرْدَوْس "firdevs" cennet,¹⁹⁶ kelimeleri gelmektedir.

1. Kur'ân'da { شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ }
{ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ } "Allah'tan başka tanrı bulunmadığına şahid bizçat Allah'tır. Bütün melekler, bak ve adaletten ayrılmayan ilim adamları da bu gerçeğe, azîz ve hakîm (mutlak galip, tam hüküm ve hikmet sahibi) Allah'tan başka tanrı olmadığına şahittirler"¹⁹⁷ ve

¹⁸⁸ Semih Ebû Muğulî, *Kur'ân'ın Dilleri*, s. 15.

¹⁸⁹ Kureyş 106/2.

¹⁹⁰ Rûm 30/1-3.

¹⁹¹ Fatıha 1/5.

¹⁹² Âl-i İmrân 3/18.

¹⁹³ A'râf 7/22; Tâhâ 20/22.

¹⁹⁴ İsrâ 17/35.

¹⁹⁵ Kahf 18/9.

¹⁹⁶ Kehf 18/107; Mü'minûn 23/11; Nebatça olduğu da ifade edilmiştir. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 163.

¹⁹⁷ Âl-i İmrân 3/18.

{وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ الْقِسْطِ} "Ölçtüğünüz zaman dürüst olun, tam ölçün. Doğru terazî ile tartın. Bu hem ticaretiniz için daha hayırlı, hem de âkâbet yönünden daha güzeldir"¹⁹⁸ âyetindeki "القِسْطَاس" "kistâs" adalet, ölçü; devlet işleriyle alakalı kavramlardır.¹⁹⁹ Rûmlar köklü ve uzun bir geçmişi olan devlet geleneğine sahip oldukları için anayasa ve kanun koymada önemli bir yere sahiptirler. Köklü bir devlet geleneğinden mahrum olan Arap kültürüne bu kavramı karşılayan bir kelimenin, bu kültüre sahip yakın bir coğrafyanın dilinden girmesi makuldür.

2. Diğer yandan {أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا} *Ne o, yoksa sen, bizim âyetlerimiz içinde yalnız Ashab-ı kehf ve rakîm'in mi ibrete şayan olduklarını sandın? İş öyle değil!*²⁰⁰ âyetindeki الرَّقِيمِ "rakîm" kelimesi *kitap, levhâ veya divit* anlamlarına gelmektedir. "Rakîm" kelimesi Ashâb-ı kehfle birlikte zikredilmektedir.²⁰¹ Dinlerini kurtarmak için bir mağaraya sığınan Rûm asıllı gençler hadisesi anlatılırken Rûmca olduğu söylenen kelimelerin kullanılması yine Kur'an'ın icazına bir işarettir. Rakîm ve Ashâb-ı kehf'in kim ve nerede yaşadıkları hakkında Kur'an ve hadîste kesin bilgi varid olmayınca, müfessirler tarafından bunların Rûm asıllı olduğu söylenmiştir.²⁰²

3. Kur'an'da geçen Rum asıllı kelimelerden biri de الصِّرَاطُ "sırât" yol,²⁰³ dur. Bu lafız, tefsîrlerde الْمُسْتَقِيمِ sıfatıyla beraber "Kurân"; "İslâm dini"; "eğrisi olmayan dosdoğru yol olan Allah'ın dini"; "Resûlullah, Âl-i beyti ve sahâbilerin yolu" şeklinde tefsîr edilirken, daha sonraki müfessirler tarafından bu "Kur'an'a uyma, İslâm'ın emirlerini yerine getirme, İslâm milleti, ehl-i sünnet ve'l-cemaat, kulluk yolu, Allah ve Resûlüne itaat" şekillerinde tefsir edilmiştir.²⁰⁴ Bu

¹⁹⁸ İsrâ 17/35.

¹⁹⁹ Mezkûr kelime Rûmca kabul edildiğinde onun müştakları olan اَسْطُو, قِسْطَاس vb. kelimelerde muarreb olmaktadır. Bkz. Suyûtî, *İtkân*, s. 297.

²⁰⁰ Kehf 18/9.

²⁰¹ "Rakîm" kelimesi, ulûmu'l-Kur'an eserlerinde Rûmca'ya, onunla kök harfleri aynı olan "mergûm" kelimesi ise İbrânîceye nisbet edilmiştir. Bu makalede de değerlendirme ona göre yapılmıştır. Bkz. Suyûtî, *İtkân*, s. 293, 297.

²⁰² Bkz. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XV, 250, 251.

²⁰³ Fatiha 1/5.

²⁰⁴ Bkz. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I, 108-110; İbn Teymiyye, Takiyyuddîn Ahmed, *Mukaddime fi usûli'l-tefsîr*, Dâru's-sahâbeti't-türâs, Batanta 1998, s. 69; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Müessesetu kütübi's-sekâfiyye, Beyrut 1993, I, 26,27; Suyûtî, Celâlüddin, *ed-Dürri'l-mensûr*, Dâru'l-fîkr, Beyrut 1993, I, 39, 40.

kelimenin aslının Rûmca olduğu söylene de bu o günün Arapları tarafından çok kalay anlaşılabilir. Garibü'l-Kur'ân muhtevasında olmasının sebebi aslen Arapça olarak görülmemesindedir.

b- Aslı Farsça Kabul Edilen Kelimeler

Farsça, İran, Afganistan, Tacikistan, Özbekistan ve Basra Körfezi ülkelerinde konuşulan Hint-Avrupa dil ailesine mensûp bir dildir. Hint-Avrupa dil ailesinin bir kolu olan Farsça, Antik Pers halkının konuştuğu dilden türemiştir. Farsça asırlar boyunca Orta Asya, Güney Asya ve Ortadoğu'da önemli bir edebiyat ve kültür dili olmuş ve komşu ülkelerin dillerini, özellikle de Orta Asya, Kafkasya ve Anadolu'daki Türkçe'yi etkilemiştir. Arapça ve diğer Sâmî dilleri üzerindeki etkisi ise daha azdır. Farsça, İslâm Dünyası'nın ikinci kültür dilidir. İslâm klasiklerinin (özellikle tasavvufu ilgili olanları) bu dilde yazılmıştır. Şiîrsel ve melodik ağırlığı olan bir dildir.

Araplar, kuzey doğularında tarih boyunca pek çok devlet kurmuş olan İranlılarla münasebet halindedirler. İslâmiyet öncesi geniş bir kültür merkezi olan Hire devletini, İranlılar uzun süre hakimiyeti altında tutmuşlardır. İranlıların belli aralıklarla Yemen'e koloni kurmaları da onların Araplarla olan münasebetini daha da artırmıştır. İranlılar, özellikle ticâret ve kölelik gibi gayelerle Mekke ve Medine ile sürekli irtibat halinde olmuşlardır.²⁰⁵ Bundan dolayı Farsça'dan muarreb kelimelerin çoğunluğu iktisâdî alanda olmuştur. Ayrıca alış-verişler genellikle kıymetli madenler, enfiye, parfüm çeşitleri, şifalı bitkiler, ilaçlar, çeşitli kereste ve sanayi ürünlerini kapsıyordu.²⁰⁶

Kur'ân'da Farsça kökenli olduğu söylenen kelimelerin başında دينار “dinâr” altın para,²⁰⁷ التَّنُّور “tennûr” yeryüzü, su kaynağı ve fırın,²⁰⁸ سِجِّيل “sicîl” taş, balçık,²⁰⁹ سُرَادِق “sürâdik” dehliz²¹⁰ kelimeleri gelmektedir. سُندُس “sündüs” ince ipek kumaş,²¹¹ اِسْتَبْرَق “istebrak” atlas,²¹² كَنْز “kenz” mal, hazine,²¹³ مَقَالِيد

²⁰⁵ Cevâd Ali, *Tarîhu'l-Arab kabe'l-İslâm*, Dâru'l-İlm li'l-melâyin, Beyrut 1408/1987, V, 20.

²⁰⁶ Semih Ebû Muğulî, *Kur'ân'ın Dilleri*, s. 37.

²⁰⁷ Âl-i İmrân 3/75. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 292.

²⁰⁸ Hüd 11/40; Mü'minûn 23/27. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 95.

²⁰⁹ Hüd 11/82.

²¹⁰ Kehf 18/29.

²¹¹ Kehf 18/31. Hintçe olduğu da ifade edilmiştir.

²¹² Kehf 18/31. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 5.

²¹³ Kehf 18/82.

“mekâlîd” anahtarlar,²¹⁴ أَفْعَال “ekfâl” kilitler,²¹⁵ الْيَاقُوت “yakût” yakut,²¹⁶ أَبَارِيق “ebârik” ibrikler,²¹⁷ ن “nûn” dilediğini yap,²¹⁸ كَافُور “kâfûr” cennetteki bir kaynak,²¹⁹ زَنْجَبِيلًا “zencebîl” cennet içeceği, kaynağı,²²⁰ مِسْك “misk” güzel koku²²¹ lafızları gelmektedir.²²²

1. {وَمِنَ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدُّ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدُّ إِلَيْكَ. إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ فَإِنَّمَا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيَّةِ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ} “Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki kendisine yüklerle altın emanet bıraksan onları sana öder. Ama öylesi de vardır ki, bir altın bile versen başında dikilip durmadıkça onu sana geri vermez. Bunun sebebi, onların: “Ümmîler hakkında ne yaparsak mübahdır, ondan dolayı sorumlu olmayız.” demeleridir. Onlar bile bile, Allah hakkında yalan uydururlar”²²³ ayetinde geçen دِينَار “dinâr” altın para, kelimesi ulûmu'l-Kur'ân'da Farsçadan muarreb olarak ele alınmıştır. Corci Zeydân, bu kelimenin Farsça'dan Arapça'ya geçmiş olduğunu reddetmemekle birlikte bunun aslının Rumca olup, dolaylı bir geçişin olduğunu ifade etmektedir.²²⁴ Farsça'dan muarreb kelimelerin tahlili yapıldığında bunların daha çok ticârî alanla ilgili olduğu görülmektedir. Meselâ, دِينَار “dinâr” altın para,²²⁵ الْيَاقُوت “yakût” yakut²²⁶ direkt ekonomiyi çağrıştıran kelimelerdir.

2. {حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ مِّنْ أَنتَنَينِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن مَّعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ} “Nihayet emrimiz gelip de tennur kaynadığı

²¹⁴ Zümer 39/63; Şûrâ 42/12.

²¹⁵ Muhammed 47/24.

²¹⁶ Rahmân 55/58.

²¹⁷ Vâkıa 56/18; Bkz. Râzî, *ex-Zîne*, s. 89; Cevâlikî, Mevhûb b. Muhammed, *el-Muarreb fi kelâmi'l-Arab*, Matbaatü dâri'l-kütüb, Mısır 1969, s. 23; Cevherî, *Sıhâb*, IV, 1449; İbn Manzûr *Lisânü'l-Arab*, X, 17.

²¹⁸ Kalem 68/1.

²¹⁹ İnsân 76/5.

²²⁰ İnsân 76/17.

²²¹ Mutaffifin 83/26. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 487.

²²² Bkz. Suyûtî, *İtkân*, s. 290-298; Semih Ebû Muğulî, *Kur'ân'ın Dilleri*, s. 67.

²²³ Âl-i İmrân 3/75. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 292.

²²⁴ Corci Zeydân, *Târihu adâbi'l-lügati'l-Arabîyye*, s. 35, 95.

²²⁵ Âl-i İmrân 3/75.

²²⁶ Rahmân 55/58.

zaman Nub'a dedik ki: "Her hayvan türünden erkekli dişili ikizer eş ile baklarında belâk hükmü verilmiş olanları hariç olmak üzere, aileni bir de iman edenleri gemiye al." Zaten beraberinde iman eden pek az insan vardı"²²⁷ âyetinde görüldüğü üzere; yeryüzü, su kaynağı ve fırın anlamlarına gelen التَّنُّور "tennûr" kelimesi de dillilerin çoğunluğu tarafından Farsça asıllı kabul edilmiştir.²²⁸

3. Sarayların, bağların, bahçelerin, lüks yaşamın ve sefahatin hüküm sürdüğü bir medeniyetin kullandığı dilde değerli taşlar, kumaşlar, kap kacaklar ve mimari ile ilgili bir takım kelimeler yaygın olarak kullanılır. Köklü bir medeniyet ve sanat geçmişine sahip İran medeniyetinden Arap kültürüne geçen bu kelimelerden bazıları Kur'ân'da da kullanılmıştır. Mesela; Vâkıa sûresinde {بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقٍ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ} "Etraflarında, cennet şarabından dolu testiler, sürahiler, kadeblerle"²²⁹ âyetindeki ibrikler, anlamına gelen أَبَارِيق "ebârik" kelimesine de bazı alimler, Farsça'dır derler. Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-mubhîtî*'nde bu kelimenin Farsça menşei konusunda şöyle söyler. "أَبَارِيقُ "ebârik",²³⁰ Farsça أَب رِي kelimelerinin Arapçalaşmış halinin cemidir"²³¹ Yine {إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ} "İyi insanlar ise, kâfur sıyu ile hazırlanmış içecek kâselerini yudumlarlar"²³² âyetindeki كَأْفُور "kâfur" ile {وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَجْجِيًّا} "Onlara karışımında zencefil bulunan kadebler ikram edilir"²³³ âyetindeki زَجْجِيًّا "zencebil" cennet içeceği, kaynağı, kelimelerinin Farsça'dan Arapça'ya geçtiği belirtilmiştir.²³⁴

{حِجَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ} "Hitamı misktir, içildiğinde sonu mis gibi kokar. İşte yarışacaklarsa insanlar, bu cennet devletine konmak için yarışsınlar!" âyetinde geçen مِسْك "misk" güzel koku²³⁵ lafzı da Farsça'dan muarreb bir

²²⁷ Hüd 11/40; Mü'minün 23/27. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 95.

²²⁸ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 23.

²²⁹ Vâkıa 56/18; Bkz. Râzî, *ez-Zîne*, s. 89; Cevâlikî, Mevhûb b. Muhammed, *el-Muarreb fi kelâmi'l-Arab*, Matbaatü dâri'l-kütüb, Mısır 1969, s. 23; Cevherî, *Şihâb*, IV, 1449; İbn Manzûr *Lisânü'l-Arab*, X, 17.

²³⁰ Vâkıa 56/18; Bkz. Râzî, *ez-Zîne*, s. 89; Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 23; Cevherî, *Şihâb*, IV, 1449; İbn Manzûr *Lisânü'l-Arab*, X, 17.

²³¹ Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-mubhîtî*, s. 1119.

²³² İnsân 76/5.

²³³ İnsân 76/17.

²³⁴ el-A'şâ, *Divân*, s. 95.

²³⁵ Mutaffifin 83/26.

kelimedir. Aynı zamanda bu lafzı, Cahiliyye dönemi şairi İmriü'l-Kays'ın *Muallaka*'sında kullandığı görülmektedir.²³⁶ Yine cahilye dönemi şairlerinden E'sa da مِسْكٌ "misk"²³⁷ ve عَبَارِقٌ "ebârik"²³⁸ lafızlarını bir şiirinde birlikte kullanır.²³⁹ {أُولَئِكَ هُم جَنَّاتٌ عَدْنٍ يَخْرَجُ مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُخَلِّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ { وَوَلَبَسُوا ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ } *İşte onlara, içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak kendilerine altın bilezikler takılacak, ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyecekler*²⁴⁰ âyetinde yer alan سُنْدُسٌ "sündüs" ince ipek kumaş,²⁴¹ وِإِسْتَبْرَقٍ "istebraq" atlas,²⁴² kelimelelerinin de Farsça asıllı olduğu belirtilmiştir.

4. Kehf sûresinde {وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِرْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهَا مِنْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَنصِفُوا نُؤْتُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا} "De ki: "İşte Rabbiniz tarafından gerçek geldi. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin." Şu da bir gerçektir ki Biz o zalimlere, duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmış olan müthiş bir ateş hazırladık. Eğer susuzluktan feryad edecek olurlarsa kendilerine erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su verilir. O ne fena bir içecektir ve cehennem ne fena bir barınaktır?"²⁴³ سُرَادِقٌ sürâdik" dehliz kelimeleri ayrıca önemlidir.

SONUÇ

Kur'an ilimlerinden garibu'l-Kur'an, önemli ve tartışmalı bir ilim dalıdır. Garibu'l-Kur'an denildiğinde üç şey anlaşılmaktadır. Kureyş dışı lehçelerde kullanılan kelimeler; Arapların önde gelenlerinin dahi anlamakta zorlandıkları kelimeler ve diğer dillerden Arapça'ya girdiği ifade edilen kelimeler. Bu makalede sadece, diğer dillerden Arapça'ya girdiği ifade edilen kelimeler ele alınmış; siyâk-sibâk yönüyle incelenmiş ve bu kelimelerin geldikleri kültürle ilişkisi değerlendirilmiştir.

²³⁶ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 373.

²³⁷ Mutaffifin 83/26.

²³⁸ Vâkıa 56/18; Bkz. Râzi, *ex-Zîne*, s. 89; Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 23; Cevherî, *Sıhâb*, IV, 1449; İbn Manzûr *Lisânü'l-Arab*, X, 17.

²³⁹ Semih Ebû Muğulî, *Kur'an'ın Dilleri*, s. 19.

²⁴⁰ Kehf 18/31.

²⁴¹ Kehf 18/31. Hintçe olduğu da ifade edilmiştir.

²⁴² Kehf 18/31

²⁴³ Kehf 18/29.

Birbirine yakın coğrafyada neşvü nema bulan Arapça, İbrânîce, Arâmîce, Habeşce, Rumca, Kıbtîce gibi dillerin birbirlerinden etkilenmeleri ya da ortak terimleri kullanmaları kaçınılmazdır. Hatta bazen bir kelimenin kökeni konusunda kesin bir şey söylemek de zordur. Bu makalede, garîbu'l-Kur'ân eserlerinde dilcilerin bir millete nispet ettiği kelimeler üzerinde durulmuş ve özellikle onların kullanıldığı âyetlerdeki kelime-millet ilişkisi değerlendirilmiştir. Görülen odur ki; başka dilden gelerek Arapçalaşmış/muarreb kelimeler, kullanıldıkları âyette genellikle bahsi geçen millet veya kültürle bağlantılı bir şekilde kullanılmıştır. Meselâ İbrânî olduğu söylenen kelimelerin neredeyse tamamının İsrailoğulları'ndan bahseden âyetlerde; Farsça olduğu söylenen kelimelerin ise genelde ziraat, ticâret ve sanat konularını ele alan âyetlerde; Arâmîce olduğu söylenen kelimelerin İmrân ailesinin anlatıldığı âyetlerde; Kıbtîce olduğu söylenen kelimelerin ise Mısır kültürünü yansıtan ve Firavun'u anlatan âyetlerde kullanıldıkları görülmüştür. Bu edebî kullanım, Kur'ân'ın anlatım üslubunun icazına işaret etmektedir. Yüce Allah, müradifi ve yaygın bir şekilde kullanılan yerine, bahsi geçen millete ait muarreb kelimeleri zikrederek Kur'ân'ın belağatını ortaya koymuştur. Cahiliye dönemi şairlerinin de aynı üslubu kullanmaları, bunun önemli bir edebî sanat olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülmeccid Âbidîn, *Beyne'l-Habeşeti ve'l-Arab*, Dâru'l-fikri'l-Arabî, Mısır 1956.
- Bebek, Adil, "Günah", *DİA*, İstanbul 1996.
- Beğavî, Huseyin b. Mesûd, *Meâlimü't-tenzîl*, Dâru'l-ma'rifetü, Beyrut 1982.
- Bergstrasser, Gotthelf, *Sâmî Dilleri Tarihi*, (çev. Hulusi Kılıç-Eyyüp Tanrıverdi), Anka Yay., İstanbul 2006,
- Buhârî, Ebû Abdillâh, *Sabîhu'l-Buhârî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul tsz.
- Bulut, Ali, "Kur'an Filolojisiyle İlgili Üç İlim Dalı ve Bu Dallarda Eser Veren Müellifler", *OMÜ İlah. Fak. Dergisi*, Samsun 2001, sayı, 12-13, s. 301-408.
- Cerrahoğlu, İsmail, "Garîbü'l-Kur'an", *DİA*, İsam Yay., XIII, 379.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2006.
- Cerrahoğlu, İsmail, "Tefsîrde Atâ b. Ebî Rabâh ve İbn Abbâs'tan Rivâyet Ettiği Garîbü'l-Kur'an'ı", *AÜ. İlah. Fak. Dergisi*, Ankara 1978, cilt 22; s. 17-104.
- Cevâd Ali, *Târîhu'l-Arab kable'l-İslâm*, Dâru'l-İlm li'l-melâyin, Beyrut 1408/1987.
- Cevâlikî, Mevhûb b. Muhammed, *el-Muarreb fî kelâmi'l-Arab*, Matbaatü dâri'l-kütüb, Mısır 1969.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd, *Sıhâb*, Metâibü dâri'l-kitâbil-Arabî, h. 1377.
- Corci Zeydân, *Târîhu adâbi'l-lügati'l-Arabiyye*, Dâru'l-hilâl, Kahire 1957.
- Ebû Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzi'l-Kur'an*, Mektebetü'l-hancı/Dâru'l-fikr, ys, 1970.
- Elmalı, Hüseyin-Arslan, Şükrü, "Garîb", *DİA*, İsam Yay., İstanbul 1996, XIII, 374.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ziyad, *Meâni'l-Kur'an*, Hey'etü'l-mısriyyetü'l-amme, Mısır 1980.
- Feyrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kub, *el-Kâmûsu'l-mubît*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1987.
- Gümüş, Sadreddin, "Garîbü'l-Kur'an Tefsîri'nin Doğuşu", *MÜ, İlah. Fak. Dergisi*, 1987-1988, sayı 5-6, s. 9-26.
- İbn Aşûr, Muhammed Tahir, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, Dâru't-Tunûsiyye, Tunûs 1984.
- İbn Cevzî, Ebu'l-Ferec, *Zâdü'l-mesîr*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1994.
- İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Müessesetü Kütübi's-sekâfiyye, Beyrut 1993.

- İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkâli'l-Kur'an*, (thk. Sa'd b. Necdet Ömer), Müessesetü'r-risâle nâşirûn, Dımeşk 2011.
- İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'an*, (thk. Seyyid Ahmed Sakar), Dâru'l-ihyâi'l-kütübî'l-Arabiyye, Kahire 1958.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru's-sadr, Beyrut 1955.
- İbn Mülakkın, *Tefsîru garîbi'l-Kur'an*, Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1987.
- İbn Teymiyye, Takiyyuddin Ahmed, *Mukaddime fi usûli't-tefsîr*, Dâru's-sahâbeti't-türâs, Batanta 1998.
- İsrâil Wilfenson, *Târibu liğati's-Sâmiyye*, Matbaatü'l-i'timad, Mısır 1348/1929.
- Kal'acı, Muhammed Ravvas, *Kur'an'ın Seçilmiş Dili*, (çev. Cüneyt Eren-Sait Toprak), Yeni Akademi Yay., İzmir 2009.
- Nöldeke, Theodor, *el-Liğati's-Sâmiyye*, (çev. Ramazan Abduttevvâb), Mektebetü'n-nehdati'l-Arabiyye, Kahire, 1963.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'an Dili ve Retoriği*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010.
- Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'an*, el-Matbaatü'l-Yemeniyye, 1324.
- Râzî, Ebû Hâtim, *Zîne fi'l-keлимâti'l-İslâmiyyeti'l-Arabiyye*, 1957.
- Semîh Ebû Muğulî, *Kur'an'ın Dilleri*, (çev. Muammer Erbaş), İnsan Yay., İstanbul 2003.
- Suyûtî, Celaleddîn, *Müzbîr*, (şrh. Muhammed Ahmed Câd ve dğr.), Dâru ihyâi'l-kütüb bi'l-Kahire, 1958.
- Suyûtî, Celâluddîn, *el-İtkân fi ulûmu'l-Kur'an*, Müessesetü'r-risâle en-Nâşirûn, Beyrut 2011.
- Suyûtî, Celâluddîn, *ed-Dürü'l-mensûr*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1993.
- Şafî, Muhammed b. İdris, *Risâle*, (şrh. Ahmed Muhammed Şâkir), Matbaatü'l-halebî, Mısır 1358.
- Taberî, İbn Cerîr *Câmiü'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, Mısır 1954.
- Taberî, İbn Cerîr, *Câmiü'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2009.
- Taberî, İbn Cerîr, *Taribu't-Taberî*, (thk. Ebu'l-Fazl İbrahim) Beyrut tsz.
- Tehânevî, Muhammed Ali el-Fârukî, *Keşşâfü istilabâti'l-fünûn*, İstanbul 1984.

Yıldırım, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Işık Yay., İstanbul 2005.

Zeyyân Ahmed el-Hac, "Kur'an-ı Kerim'de Arapça Oldukları Tartışmalı Kelimeler", (çev. Ahmet Bostancı), *SAÜ İlah. Fak. Dergisi*, Sakarya 2000, sayı 2, s. 185-201.